

INTRODUCERE

Actualitatea și gradul de studiere a temei investigate

Am optat pentru această temă deoarece consider instituția individualizării pedepsei ca fiind unul din cele mai importante instrumente pentru teoreticieni și practicieni deopotrivă în câmpul dreptului penal. În momentul în care se stabilește că există o infracțiune și că ea a fost comisă de un anumit inculpat, intervine această „apreciere” concretă a pedepsei care trebuie să i se aplice făptuitorului pentru a proteja societatea și, implicit, pe membrii acesteia de comiterea unor astfel de fapte pe viitor, dar și pentru a asigura reprimirea celui vinovat în societate după ce și-a executat sancțiunea.

Individualizarea pedepselor nu reprezintă o temă nouă, inedită ci, mai degrabă, o constantă importantă prezentă pe parcursul întregii istorii a dreptului penal, ori de câte ori a apărut necesitatea unei represiuni. Desigur, contextul și modalitățile de realizare ale acestei operațiuni s-au modificat de nenumărate ori în funcție de epocă și de cerințele de politică penală specifice unui astfel de interval istoric.

În mod inevitabil am atins puncte și clasificări clasice deja în cadrul acestei tematici, dar care nu pot fi omise atunci când se pune în discuție individualizarea pedepselor. Am încercat însă să relaționez problematica individualizării pedepselor cu aceea a drepturilor omului (aceasta luând o amploare deosebită în ultimii aproximativ 60 de ani) și să surprind influența pe care aceasta a avut-o asupra noilor orientări prezente atât în doctrină, cât și în practică (inclusiv la nivelul Curții Europene a Drepturilor Omului).

În capitolul I tratez în 76 de pagini aceste raporturi de drept penal internațional, în special la nivel european, analizând principalele instrumente regionale și internaționale care în mod direct și/sau indirect au influențat instituția individualizării.

Drepturile fundamentale ale omului și felul în care sunt ele garantate și efectiv respectate în cadrul procesului penal fac obiectul unei secțiuni extinse în care se analizează felul în care se realizează aceste obiective în diferite state în funcție de rapoartele naționale ale acestora.

Tot în cuprinsul acestui capitol se regăsește și un examen de practică judiciară C.E.D.O. din perspectiva principiului individualizării în cadrul căruia sunt analizate detaliat 6 spețe de referință, 2 dintre acestea privind România.

Capitolul I se încheie prin prezentare principiilor de drept penal internațional și cooperarea internațională astfel cum se manifestă în raport de dreptul penal internațional.

În următorul capitol, intitulat „**Considerații teoretice privind criteriile de individualizare a pedepselor**”, am definit mai multe noțiuni interconectate cu conceptul de individualizare și l-am analizat sub mai multe aspecte: legal, judiciar, din perspectiva criteriilor care-i sunt aplicabile și a raporturilor dintre acestea.

Desigur că într-o teză intitulată „Individualizarea legală și judiciară a pedepselor” nu aveam cum să nu dedic un spațiu amplu persoanei infractorului ca destinatar al pedepsei și constrângerilor pe care acesta le încalcă pentru a comite o faptă penală. Individualizarea nu poate fi concepută în absența unui studiu atent al făptuitorului în și în afara contextului faptei comise, ținând cont de toți factorii existenți în cauză.

În capitolul III am analizat detaliat răspunderea penală și împrejurările care determină atenuarea sau agravarea acesteia, dar și corespondentele acestora în cadrul legislațiilor penale din Spania, Franța, Italia, Olanda, Cehia, Letonia, Estonia, Federația Rusă, Polonia, Portugalia, Danemarca, Finlanda, Slovacia, Ungaria, Belgia, Grecia, Austria sau Lituania.

În final, ultimul capitol intitulat „Categoriile de circumstanțe care au un efect decisiv asupra răspunderii penale” este și cel mai extins în economia lucrării. În cadrul acestuia am analizat pe larg circumstanțele legale și judiciare care operează de drept sau care pot atrage o atenuare sau o agravare a răspunderii penale. Fiecare dintre acestea este presărată de exemple din practica judiciară, dar și de comentarii ale teoreticienilor dreptului penal. Spețele prezente în acest capitol acoperă o arie largă în timp, mai exact am utilizat pe lângă exemplele clasice, spețe foarte recente ale instanțelor penale, unele dintre ele nepublicate, urmărind să subliniez anumite orientări care au fost adoptate în ultima perioadă vizavi de anumite tipuri de infracțiuni.

Atât în calitate de cadru didactic, dar și ca practician, consider că reținerea și aplicarea circumstanțelor atenuante sau agravante prezintă un deosebit interes, mai ales că pe această tematică este aproape imposibil să se stabilească un model, cu excepția cadrului legal care oferă un spațiu larg completului de judecată pentru a decide dacă într-o anumită cauză sunt sau nu incidente astfel de circumstanțe.

Acest demers pe care l-am inițiat nu are cum să fie altfel decât actual, pentru că toți cei care ajung să fie inculpați într-o cauză penală sunt îndreptățiți să le fie asigurate și respectate acele drepturi fundamentale ale ființei umane, dar și drepturile care țin în special de un proces penal.

Scopul și obiectivele tezei

Scopul principal al acestei teze de doctorat constă în studierea complexă comparativă a conceptelor doctrinare dar și a legislației altor țări privind individualizarea pedepselor, a criteriilor avute în vedere, dar și a modalităților de aplicare.

Atingerea acestui scop a determinat trasarea și realizarea următoarelor obiective:

- 1) definirea conceptului și a relației dintre pedepse și principalele instrumente și instituții privind drepturile omului;
- 2) cercetarea unor cauze în care Curtea Europeană a drepturilor omului s-a pronunțat asupra mai multor aspecte din perspectiva principiului individualizării;
- 3) tratarea și definirea teoretică a conceptului central de „individualizare” și a celorlalte noțiuni relevante care se raportează la aceasta;
- 4) relevarea conceptului, clasificărilor și elementelor care definesc circumstanțele în funcție de elementul constitutiv la care se raportează;
- 5) evidențierea rolului și dimensiunilor controlului exercitat de Guvern asupra activității administrației publice locale;
- 6) tratarea detaliată a circumstanțelor cu exemple de actualitate din practica judiciară cu comentarii critice, precum și o secțiune de propuneri de lege ferenda în această materie.

Suportul metodologic și teoretico-științific al lucrării

În cercetarea privind individualizarea pedepselor am avut în vedere evoluția legislativă, în special prevederile Codului penal în vigoare, ale Legii nr. 301/2004, dar și ale Legii nr. 286/2009.

Am efectuat această cercetare ghidându-mă după studiile teoretice relevante din domeniu, după tendințele prezente în alte legislații penale, dar și după orientările recente ale jurisprudenței.

Gradul amplu de studiere a temei m-a determinat să trec în revistă principalii autori străini și români preocupați de anumite aspecte ale individualizării legale și judiciare a pedepselor ale căror lucrări au servit drept suport teoretico-științific pentru studiul de față.

Noutatea științifică a rezultatelor obținute

Lucrarea de față încearcă să surprindă instituția fundamentală a individualizării pedepselor și felul în care se raportează aceasta la instituții europene de bază. O dată cu integrarea României în Uniunea Europeană, cuantumul în care trebuie regăsite și avute în vedere o serie de reglementări adoptate de forurile europene, a crescut exponențial cu schimbarea acestui context și a modalităților de raportare ale țării noastre la el.

Totodată, această teză de doctorat se remarcă prin accentul deosebit pus pe latura practică, pe rezonanța pe care instituția individualizării pedepselor o are în hotărârile penale pronunțate în țara noastră.

Importanța teoretică și valoarea aplicativă a lucrării

Data fiind importanța subiectului abordat, consider că din punct de vedere teoretic lucrarea prezintă interes din perspectiva tratării acestei teme prin filtrul unor instituții cu caracter de noutate în peisajul penal internațional.

Deși individualizarea pedepselor este aproape la fel de veche ca pedeapsa însăși, cred că din punct de vedere practic este o temă care nu poate fi niciodată epuizată. Perspectivele care se adaugă și care se pot adăuga celei de drept penal, descoperă o multitudine potențială de domenii științifice care pot contribui la stabilirea eficace a unei pedepse juste, cum ar fi: psihologia, sociologia, criminologia, antropologia, statistica, etc.

De asemenea, secțiunea de drept comparat din această lucrare, vine să sugereze posibile alternative de atenuare sau agravare a pedepsei în funcție de diferite criterii care variază, precum timpul, locul, numărul participanților, armele folosite, calitatea subiectului pasiv, pagubele produse, etc.

Propunerile de lege ferenda întregesc acest tablou deoarece un demers științific nu este complet în absența unor sugestii care ar putea eficientiza subiectul și, în cazul de față, instituția care face obiectul acestei teze.

Structura lucrării.

Prezenta teză de doctorat este structurată în funcție de scopul și obiectivele cercetării, de cercul problemelor abordate, de gradul lor de studiere în partea generală a dreptului penal fără a lipsi incursiunile de rigoare în partea specială a dreptului penal, dar și în dreptul procesual penal (mai ales în secțiunea de practică judiciară din ultimul capitol al lucrării).

Lucrarea constă din: introducere, cuvânt introductiv al autorului, 4 capitole, listă de abrevieri, bibliografie și cuprins.

Capitolul I

Pedepsele și protecția drepturilor omului

În cadrul primei secțiuni sunt analizate principalele instrumente internaționale și regionale elaborate în scopul protejării drepturilor omului. Astfel, am realizat un scurt istoric care să illustreze momentele premergătoare Declarației Universale a Drepturilor Omului care reprezintă acest punct de plecare în sistematizarea și consacrarea - pentru prima dată, cu caracter internațional - a drepturilor omului. Acest document a fost proclamat și adoptat de Adunarea Generală a O.N.U. la data de 10 decembrie 1948 și reprezintă primul act cu caracter universal în cadrul căruia individul este considerat o „valoare supremă”.

Filosofia care stă la baza acestei declarații este rezumată în chiar conținutul art. 1 care proclamă și valorile supreme ale revoluției franceze într-o formă modernă - libertatea, egalitatea în drepturi și fraternitatea. Din conținutul art. 3 și al art. 22 derivă două dintre elementele definiției ale drepturilor omului: universalitatea și inalienabilitatea. Primul dintre acestea valorifică dreptul la viață, libertatea și securitate pentru toți indivizii, iar cel de-al doilea consacră drepturile, economice și sociale care ar trebui să fie accesibile oricărei persoane.

Aceste drepturi se consideră garantate indiferent de rasa, culoarea, orientarea religioasă, politică sau sexuală a oamenilor; ele sunt încă un deziderat, dar totuși și o realitate.

Egalitatea și protecția legală nediscriminatorie constituie un ideal recunoscut și respectat cel puțin la nivel ideatic de toate statele semnatare.

Ultimele articole ale declarației schițează cadrul drepturilor enunțate în sensul că orice individ are dreptul să trăiască și să se dezvolte într-o comunitate în cadrul căreia aceste drepturi îi sunt asigurate și respectate, dar și obligația sa de a-i respecta în aceeași măsură pe ceilalți membrii ai societății.

Am continuat cu Carta Drepturilor Omului care alături de Declarația Universală a Drepturilor Omului conține și Pactul internațional privind drepturile civile și politice, precum și Pactul internațional privind drepturile economice, sociale și culturale.

Pactul internațional privind drepturile civile și politice a fost adoptat la aproape 20 de ani de la redactarea Declarației universale a drepturilor omului, drepturile proclamate de aceasta au devenit astfel niște garanții efective și nu doar niște idealuri enunțate, prin redactarea celor două pacte. Prin acest document cu caracter internațional, statele sunt obligate să acționeze în sensul asigurării

existenței efective a acestor drepturi, a protecției lor active din punct de vedere legislativ, dar nu numai¹.

Acest pact prevede drepturile fundamentale de natură civilă și politică, cum ar fi: dreptul la viață (art. 6), interzicerea torturii, tratamentelor inumane și degradante, sclavia, precum și munca forțată și obligatorie (art. 7 și 8), protecția libertății și a securității, dreptul la o judecată corectă și neîntârziată (art. 9-11), prezumția de nevinovăție (art. 14-15), dar și libertatea de exprimare și de opinie (art. 19), libertatea religioasă, protecția împotriva discriminării, urii rasiale, xenofobiei (art. 20), dreptul de adunare pașnică, de participare la viața politică, dreptul de a alege și de a fi ales, dar și drepturile referitoare la viața de familie și la căsătorie (art. 21-25).

Prin art. 2 se stabilește obligația statelor de a garanta și respecta drepturile formulate în pact și ținând cont și de prev. art. 26 - „Toate persoanele sunt egale în fața legii și au, fără discriminare, dreptul la o ocrotire egală din partea legii²”.

În privința Pactului internațional privind drepturile economice, sociale și culturale sunt prevăzute câteva clauze comune, respectiv în art. 2, obligația fiecărui stat de a lua măsuri (mai ales legislative) în scopul realizării drepturilor inserate în Pact, clauza de nediscriminare sau asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați în privința drepturilor economice, sociale și culturale, ar fi câteva exemple.

Dreptul la muncă remunerată egal în condiții decente este stipulat în art. 7, iar în articolul următor este reglementată crearea de sindicate și dreptul acestora de a înființa federații naționale și de a se afilia la federațiile internaționale. De asemenea, există prevederi care privesc dreptul la grevă și exercitarea unui astfel de protest în conformitate cu legislația statului în cauză³.

Trebuie remarcat însă că statele își iau angajamentul de a garanta aceste drepturi progresiv deoarece nivelul economic și contextul specific fiecărui stat nu permitea impunerea unor obligații cu scadență. Pe alocuri sunt enumerate măsuri prin care aceste drepturi vor deveni aplicabile propriu-zis dar, chiar și aceste măsuri au un conținut abstract.

Alte drepturi care-și găsesc locul în acest Pact sunt cele privitoare la protecția familiei, mamei, copiilor și tinerilor, dreptul de a nu suferi de foame și de

¹ Stelian Scăunaș, op. cit., pag. 34;

² „Principalele instrumente privind drepturile omului la care România este parte”, vol. I, Instrumente universale, Institutul român pentru drepturile omului, București, 2006, pag. 35;

³ Raluca Miga-Besteliu, op. cit., pag. 198;

a beneficia de sănătate fizică și mentală, precum și dreptul la un standard adecvat de viață. În privința drepturilor sociale și culturale sunt prevăzute în Pact: dreptul la educație, dreptul de a participa la viața culturală, protecția drepturilor patrimoniale și nepatrimoniale rezultate din producții științifice, culturale sau artistice, etc⁴.

În continuare am încercat să definesc dreptul penal al Uniunii Europene, cadrul acestuia și, bineînțeles, limitările pe care le suportă. Dreptul penal european este definit ca un ansamblu de norme penale (substanțiale, procedurale și penitenciare) comune diferitelor state europene, în preocuparea colectivă în vederea combaterii criminalității, în special a criminalității organizate⁵.

Ceea ce trebuie subliniat încă de la început este că în realitate nu există vreun cod penal ori de procedură penală la nivel european și nici la nivelul Uniunii Europene, dar se poate vorbi de un proces de armonizare a legislației penale în contextul necesității ca statele Europei să coopereze în activitate de combatere a crimei organizate, care este în continuă expansiune, fără a se ține cont de frontierele statelor.

Realizarea unui drept penal comunitar a fost îngreunată, după unele aprecieri⁶ de câteva obstacole, cum ar fi:

- se consideră că exercitarea justiției, mai ales a celei penale, constituie un atribut al suveranității fiecărui stat membru, ca și politica externă sau baterea monedei;
- legea penală este o manifestare a culturii naționale, expresie a particularităților modului de a fi și de a se comporta al fiecărui popor, iar eforturile de unificare ar putea fi considerate o atingere adusă propriei culturi;
- codurile penale din țările Uniunii conțin reglementări diferite datorită particularităților naționale ale dreptului penal.

Dreptul penal al fiecărei țări membre trebuie să joace un rol important în funcționarea Uniunii Europene, astfel că legislațiile penale naționale trebuie să se adapteze cerințelor Uniunii, receptând legislația comunitară din domeniu.

⁴ Ibidem, pag. 198;

⁵ J. Pradel, G. Corstens, „Droit pénal européen”, 2e édition, Daloz, Paris, 2002, pag. 3;

⁶ M. Basarab, „Partea generală a Codului penal român într-o perspectivă europeană” în R.D.P. nr. 1/2004, pag. 25;

Din Tratatul de la Roma⁷ rezultă că statele membre nu abdică de la suveranitatea lor sub nici o formă în ce privește incriminarea și sancționarea faptelor pe care le consideră periculoase pentru ordinea lor juridică. Pe aceeași linie se situează și jurisprudența Curții de Justiție a Comunităților Europene care arată că, în principiu, legislația penală și procesul penal rămâne în competența statelor membre⁸.

De altfel, obiectivele Comunităților sunt preponderent economice, scopul înființării acestora fiind crearea unei piețe comune, a unității economice și sociale, a dezvoltării durabile și echilibrate etc.

Secțiunea se încheie cu analiza evoluției reglementărilor comunitare în domeniul dreptului penal și a perioadelor care pot fi identificate în funcție de necesitățile istorice specifice fiecărei epoci.

Următoarea secțiune analizează instituțiile și cadrele instituționale care privesc pedepsele și drepturile omului.

Competența obligatorie a fost pentru mult timp o prerogativă a dreptului intern al statelor, dar această tendință are și o excepție: Curtea Europeană a Drepturilor Omului este un organism care, deși creat în cadrul Consiliului Europei, are o existență de sine stătătoare ca garant internațional al drepturilor omului așa cum sunt statuate de către Convenția Europeană a Drepturilor Omului.

Acest rol de garant a revenit inițial Comisiei europene a drepturilor omului alcătuită dintr-un număr de membri egal cu numărul statelor părți. Sesizarea acestui organism se realiza prin intermediul Secretariatului General al Consiliului Europei și putea fi făcută de către state sau persoane fizice ori juridice care aveau de raportat o încălcare a Convenției. Ca modalitate de lucru, Comisia funcționa în ședințe plenare, camere formate din șapte membri sau comitete alcătuite din cel puțin trei membri⁹.

⁷ A fost semnat la 25 martie 1957, a intrat în vigoare la data de 1 ianuarie 1958 și a fost modificat prin Actul Unic European din 17-28 februarie 1986, prin Tratatul privind Uniunea Europeană (cunoscut și sub numele de Tratatul de la Maastricht) din 7 februarie 1992, publicat în JOCE C191 din 29 iulie 1992, cât și prin Tratatul de la Amsterdam de modificare a Tratatului privind Uniunea Europeană, a tratatelor de instituire a Comunităților Europene și a altor state conexe (97/C340/01), intrat în vigoare la 1 mai 1999, publicat în JOCE C340 din 10 noiembrie 1997;

⁸ Afacerea Casah, decizia nr. 208 din 11 noiembrie 1981;

⁹ **Stelian Scăunaș**, op. cit., pag. 88;

Soluționând cererea, Comisia putea să aleagă între respingerea, acceptarea și întocmirea unui raport (atunci când soluționarea se realiza într-o manieră amiabilă) și în cazul în care cauza nu se putea soluționa - se realiza un raport care să cuprindă propunerile Comisiei pentru Comitetul de Miniștri și statele direct interesate iar dacă în termen de 3 luni cauza nu era deferită Curții Europene a Drepturilor Omului, decizia revenea Comitetului de Miniștri (dacă se decidea în sensul existenței unei violări a Convenției, acesta fixa o serie de măsuri pe care statul în cauză era dator să le aducă la îndeplinire într-un termen dat)¹⁰.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului putea fi sesizată doar ulterior constatării imposibilității de soluționare amiabilă de către Comisie, în termen de trei luni; sesizarea putea fi făcută chiar de către Comisie, de statul în cauză sau de persoana fizică sau juridică care pretindea existența unei violări a Convenției.

Acest organism alcătuit din Comisie și Curte, în care funcțiile celei dintâi erau de evaluare a sesizărilor, iar rolul celei din urmă de instanță cu competență judiciară (inițial) la care se adaugă și competența consultativă începând cu 1970 (data intrării în vigoare a celui de-al doilea protocol adițional la Convenție) s-a dovedit inefficient din punctul de vedere al soluționării sesizărilor care s-au înmulțit, a cauzelor cu un grad de dificultate mai mare, dar mai ales a structurii sale. S-a ajuns într-un punct în care rezolvarea unei astfel de plângeri se putea întinde pe o durată de 5 ani.

În 1994, prin Protocolul adițional nr. 11, s-a decis crearea unei singure instanțe prin fuzionarea Comisiei și a Curții luând naștere Curtea Europeană a Drepturilor Omului¹¹.

Deși așa cum am arătat, Comisia și Curtea au funcționat dificil, nu putem ignora rolul lor în protecția efectivă a drepturilor omului și felul în care, printr-o extindere a competenței ei tradiționale, hotărârile au obținut valoare de precedent în chiar cadrul jurisprudenței Curții dar, în unele cazuri, și în dreptul intern al statelor. Această extindere ilustrează progresul făcut pe cont propriu de aceste instituții a căror sferă de mișcare era limitată la pronunțarea unor hotărâri opozabile exclusiv părților.

¹⁰ vezi **Stelian Scăunaș**, op. cit., pag. 88;

¹¹ **Raluca Miga-Beșteliu**, op. cit, pag. 208;

Începând cu data de 1 noiembrie 1998, toate cauzele pendente au fost înaintate noii instituții cu caracter permanent create.

Cu titlu permanent, Curtea Europeană a Drepturilor Omului asigură respectarea angajamentelor asumate de semnatar, dar – ca urmare a caracterului subsidiar al mecanismului Convenției – numai după ce s-au epuizat toate căile de remediere interne și în decurs de șase luni de la data la care s-a luat decizia finală (art. 35 §1).

Conform art.34, Curtea poate primi cereri de la orice persoană, organizație neguvernamentală sau grup de indivizi care pretind a fi victime ale unei încălcări a Convenției.

Dreptul la plângeri individuale este considerat a fi fundamental.

Numărul de cereri în fața Curții a crescut de la an la an.

Cu titlu de exemplu: în 1981 erau 404 cereri, în 1997 erau 4750 cereri, iar în anul 2007 s-au înregistrat aproximativ 41700 de cereri. Până la sfârșitul anului 2007 peste 100.000 de cazuri erau în derulare în fața Curții.

Aceste cifre ilustrează nevoia unei reforme a mecanismelor Convenției¹² și a unor proceduri modernizate și eficiente.

Dacă Curtea găsește că a fost încălcată Convenția, părții vătămate i se poate acorda o justă satisfacție (art. 41). În plus, părțile semnatare se obligă să respecte judecata finală a Curții în orice speță în care ele se constituie ca parte (art. 46 §1). Ca urmare, diferite țări asigură reparații după judecata Curții prin care s-a stabilit existența unei încălcări prin acordarea posibilității de redeschidere a speței penale (de exemplu, Croația, Germania, Olanda).

Încă de la începuturile sale, Curtea a stabilit că judecățile sale servesc de fapt nu numai pentru a pronunța sentințe în cazurile aduse în fața sa, ci și a elucida, salvagarda și dezvolta în regulile instituite de state, angajamentele pe care acestea și le-au asumat. Într-adevăr, Curtea și-a făcut obiceiul de a încorpora principii generale în judecățile sale, înainte de a-și îndrepta atenția spre fondul speței. Aceste principii generale privind diferitele prevederi ale Convenției extind impactul unei judecăți dincolo de faptele particulare ale speței în care s-a pronunțat sentința.

Punerea în executare a judecăților este supravegheată de Comitetul de miniștri al Consiliului Europei (art. 46 §2).

¹² Convenția europeană a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului (C.E.D.O.);

O altă instituție care prezintă un interes deosebit din punctul de vedere al dreptului penal este Curtea Penală internațională.

În cadrul conferinței diplomatice de la Roma din anul 1998, s-a adoptat **Statutul Curții Penale Internaționale**, prima jurisdicție internațională penală permanentă, creată printr-un tratat multilateral.

Efectul a fost înființarea unei curți permanente, dar mai puțin puternică decât ar fi fost nevoie. Marile puteri au simțit o anumită temere în a crea un organism puternic, care s-ar putea așeza la un moment dat împotriva intereselor lor politice. De exemplu, SUA nu numai că nu au ratificat Statutul, dar au mers până la retragerea expresă a semnării Statutului, situație fără precedent în relațiile internaționale. De fapt, prin acest gest s-a dorit un semnal al retragerii sprijinului american față de Curte.

Cu toate acestea, într-o perioadă relativ scurtă de timp, 4 ani, Statutul de la Roma a intrat în vigoare, iar Curtea a început să funcționeze efectiv pe la jumătatea lui 2003.

Înființarea Curții Penale Internaționale prin **tratat** a prezentat toate inconvenientele inerente unei formule de acest gen, ceea ce s-a concretizat într-o anumită perioadă de timp necesară intrării în vigoare a Statutului și, nu în ultim rând, într-un Statut care nu sprijină o Curte puternică, permițând Consiliului de Securitate al ONU suspendarea **cvasi** discreționară a procedurilor Curții.

Totuși, dacă avem în vedere marea realizare pe care o reprezintă înființarea Curții, precum și faptul că înființarea ei are la bază consensul comunității internaționale, se poate afirma că o Curte mai puțin puternică și complementară jurisdicțiilor naționale este ceea ce comunitatea internațională și-a dorit la momentul adoptării Statutului.

În paragraful 3 al acestei secțiuni am tratat relația dintre drepturile fundamentale ale omului și procesul penal. Instrumentele internaționale ale drepturilor omului, în special Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice (P.I.D.C.P.) și Convenția Europeană a Drepturilor și Libertăților Omului (C.E.D.O.), dar și tratate precum Convenția O.N.U împotriva torturii și a altor tratamente ori pedepse crude, inumane sau degradante și Convenția Europeană pentru prevenirea torturii și tratamentelor ori pedepselor crude, inumane sau degradante, integrează o serie de drepturi fundamentale care au legătură cu procesul penal, precum și cu dezideratele umanitare care privesc drepturile inerente ale persoanelor individuale în calitatea lor de ființe umane -

integritate fizică, libertate și autodeterminare. Acest ansamblu delimitează ceea ce poate face un stat în vederea realizării urmăririi penale, procesului, condamnării și punerii în executare a pedepsei, prin urmare în vederea realizării securității societății în tootalitate.

Principiul statului de drept cere ca statul să fie îngrădit de cerințele fixate de lege, iar convențiile drepturilor omului prevăd o garanție suplimentară potrivit căreia activitățile statului legate de realizarea justiției penale față de cei care încalcă drepturile fundamentale ale persoanelor individuale, pot fi examinate de un tribunal imparțial și independent – principiu care este garantat explicit de P.I.D.C.P. (art. 9) și de C.E.D.O. (art. 5) în legătură cu privarea de libertate (**habeas corpus**)¹³.

În următorul paragraf se regăsește un examen de practică judiciară C.E.D.O. axată pe principiul individualizării. Sunt analizate detaliat un număr de 6 spețe în care Curtea a pronunțat hotărâri de condamnare a statelor și a considerat că acestea au încălcat drepturile petenților.

În sfârșit, în ultimul paragraf am oferit o succintă clasificare a principiilor răspunderii penale internaționale. Jurisdicțiilor penale internaționale sunt ghidate de câteva principii fundamentale care caracterizează la acest moment răspunderea penală internațională, principii regăsite, mai recent, în Statutul de la Roma.

Într-o enumerare a principiilor răspunderii penale internaționale trebuie menționate: principiul caracterului individual al răspunderii penale internaționale, principiul legalității răspunderii penale internaționale, principiul unicității răspunderii penale internaționale, principiul imprescriptibilității răspunderii penale internaționale, principiul personalității răspunderii penale internaționale.

Secțiunea a III a a Capitolului I este dedicată cooperării internaționale printr-o tratare din perspectiva evoluției istorice a acesteia.

În cel de-al doilea capitol al acestei lucrări intitulat „Considerații teoretice privind criteriile de individualizare a pedeselor” am realizat în primul rând o delimitare a principalelor noțiuni relevante pentru procesul de individualizare.

¹³ “Protecția drepturilor fundamentale ale omului în procesele penale – Raport general –, Institutul Român pentru Drepturile Omului, București, 2009, p. 7;

Se poate afirma că **individualizarea sancțiunilor de drept penal** este aceea operație de alegere și proporționare a mijloacelor de represiune și prevenție, pentru a le face să funcționeze în mod just și util.

Pentru a se realiza această „individualizare”, trebuie să se țină seama de toate acele elemente (date) care au legătură cu însăși rațiunea de a fi a represiunii și prevenției.

Aceste elemente (date) care servesc la individualizarea sancțiunilor (pedepselor) pot fi împărțite în două categorii: **datele de bază și cauze modificatoare**.

1. Datele de bază sunt faptul penal în sine și starea personală a infractorului.

a) Faptul penal în sine, trebuie să servească ca prim element în stabilirea și măsurarea sancțiunilor, deoarece el are o **valoare întreită**:

- indică în ce măsură a fost tulburată ordinea juridică și în ce măsură trebuie să se reacționeze (valoare juridică);
- indică intensitatea nemulțumirii, produsă în rândul colectivității, și măsura în care grupul social așteaptă o satisfacție (valoare socială);
- indică că avem de a face cu o persoană mai mult sau mai puțin periculoasă (valoare simptomatică).

b) Starea personală a infractorului trebuie, de asemenea, să servească ca element de bază în individualizarea pedepselor deoarece de ea depinde:

- **aptitudinea** infractorului de a fi sau nu pedepsit (capacitate penală);
- **gravitatea** mai mare sau mai mică a vinovăției (vinovăție directă, indirectă sau culpă);
- **firea** mai mult sau mai puțin periculoasă a infractorului (periculozitate).

De aceea, în individualizarea pedepselor trebuie să se țină seama, în primul rând, **de faptul în sine** privit în aspectele sale generice: gravitatea faptului în raport cu morala și conștiința grupului social, temerea pe care o inspiră colectivității frecvența lui, greutatea de a-l preveni, etc., și de **starea infractorului** privită iarăși în aspectele sale generice: condiția bio-psiho-fizică, felul de viață, trecutul infractorului, rolul său în comiterea faptei penale, etc.

2. Cauzele modificatoare sunt elemente (date) adiacente care, prin prezența lor, fac să se schimbe primele evaluări și aprecieri deduse din examinarea faptului în sine și a persoanei infractorului.

Aceste cauze pot consta în: fapte, stări, împrejurări, calități, etc. Aceste cauze pot conduce la o îngreunare a primelor evaluări (agravante), fie la o ușurare a acestora (atenuante).

Unele cauze au întotdeauna aceeași semnificație, adică sunt, în mod invariabil, numai agravante sau numai atenuante (monovalente); altele, dimpotrivă, sunt câteodată agravante, iar alteori atenuante (bivalente).

Cauzele modificatoare pot fi **anterioare**, **concomitente**, sau **subsecvente** săvârșirii faptului penal. De asemenea, ele pot fi **generale**, adică aplicabile tuturor faptelor penale și **speciale**, adică aplicabile numai la unele fapte.

Cauzele modificatoare privesc, de cele mai multe ori, faptul și condițiile obiective în care a fost săvârșit, de exemplu: locul, timpul, mijloacele folosite, modul executării, mărimea vătămării, numărul făptuitorilor, calitatea obiectelor sustrate, distruse, etc.

Aceste cauze se numesc **obiective** sau **reale** (deduse „a parte obiecti”).

Cauzele modificatoare pot să privească alteori **persoana infractorului**, de exemplu: calitatea sa, antecedentele sale judiciare și extrajudiciare, mobilul său, atitudinea sa înainte și după comiterea faptei penale, purtarea sa după pronunțarea hotărârii, etc.

Acestea constituie **cauzele subiective** sau **personale** (deduse „a parte subiecti”).

În secțiunea a II a sunt trecute în revistă tipurile de individualizare care pot fi utilizate de completul de judecată atunci când apare necesitatea stabilirii unei pedepse, adică atunci când s-a comis o infracțiune și aceasta atrage o formă de răspundere din partea făptuitorului.

Individualizarea pedepselor se realizează în trei faze diferite: în faza incriminării faptelor penale, în faza determinării concrete a pedepsei și în faza executării pedepsei aplicate. Există trei trepte de individualizare a pedepselor corespunzătoare celor trei faze: individualizarea legală, individualizarea judiciară și individualizarea administrativă.

Individualizarea legală a pedepsei a fost definită în literatura juridică de specialitate ca „fiind operațiunea de adaptare a pedepsei efectuată de către legiuitor în momentul elaborării legii”¹⁴.

¹⁴ V. Dongoroz, „Drept penal” Tratat, pag. 535; C. Bulai, „Manual de drept penal”, Ed. All, București, 1997, pag. 355; V. Dobrinoiu și colaboratorii „Drept penal – Partea generală”, Ed. Europa – Nova, București, 1997, pag. 423-425; M. Basarab, „Drept penal. Partea generală”, vol. II, Ed. Lumina-Lex, București, 1997, pag. 170; C. Mitrache, „Drept penal român. Partea generală”, Ed. Șansa, București, 1997, pag. 288;

În realitate această individualizare legală privește nu numai pedeapsa dar și măsurile educative, precum și măsurile de siguranță. Pentru aceste considerente voi denumi aceste paragrafe - „**individualizare legală a sancțiunilor de drept penal**”.

Această formă de individualizare completează individualizarea legală, fiind considerată principala formă de individualizare.

V.Dongoroz spunea referitor la individualizarea judiciară că „este operațiunea judecătorească de determinare a sancțiunii care urmează să fie efectiv aplicată, în limitele impuse de tariful abstract, cu modificările lui legale sau chiar în afara acestor limite, dar în măsura îngăduită de lege”¹⁵.

Din această definiție, rezultă că **individualizarea judiciară este făcută numai de instanța de judecată**, prin care se determină sancțiunea concretă pentru infracțiunea comisă, cu respectarea limitelor speciale (minime și maxime) prevăzute de lege și chiar cu depășirea acestor limite în cazul constatării cauzelor de agravare sau de atenuare.

Prin **individualizare administrativă** înțelegem „operațiunea prin care executarea sancțiunilor de drept penal este armonizată cu necesitățile concrete, privite prin prisma rosturilor pe care trebuie să le îndeplinească aceste sancțiuni”¹⁶.

Individualizarea administrativă privește atât pedepsele, cât și măsurile de siguranță și se realizează prin mijlocirea organelor însărcinate cu executarea sancțiunilor.

S-a precizat în literatura de specialitate că cea mai mare parte a procesului de reeducare a condamnatului se realizează în faza executării pedepsei¹⁷.

În cuprinsul art. 60-74 din Lg. nr. 301/2004 este stabilit regimul de executare a pedepselor principale aplicate persoanelor fizice. Astfel, este stabilit regimul de executare a pedepsei detențiunii pe viață și a detențiunii severe, a pedepsei închisorii stricte și a închisorii, a liberării condiționate și a executării pedepsei într-o închisoare militară. Acest cadru legal este completat cu dispozițiile Legii nr. 294/2004 privind executarea pedepselor și a măsurilor dispuse de organele judiciare în cursul procesului penal¹⁸.

¹⁵ V. Dongoroz, „Drept penal. Tratat”, pag. 543;

¹⁶ V. Dongoroz, „Drept penal”, op. cit., pag. 555;

¹⁷ J. Grigoraș, op. cit., pag. 78;

¹⁸ Această lege trebuia să intre în vigoare după apariția Noului Cod penal/Legea nr. 301/2004, în momentul de față fiind abrogată expres prin dispozițiile Lg. nr. 286/2009.

Ca mijloace de individualizare administrativă a executării pedepsei privative de libertate sunt prevăzute o serie de instituții specifice cum sunt: grațierea, amânarea executării pedepsei, întreruperea executării pedepsei și liberarea condiționată.

În cea de-a III a secțiune sunt expuse criteriile generale specific de individualizare a pedepselor precum și raporturile existente între acestea.

Criteriile de individualizare arătate în art. 72 C. penal ajută instanța să determine **cuantumul pedepsei principale**, să aprecieze – în cazurile prevăzute de lege – dacă este cazul ca acestei pedepse să i se adauge o pedeapsă complementară și, în fine, în caz afirmativ, să stabilească întinderea acestei pedepse.

Legea noastră penală prevede uneori posibilitatea aplicării – alternativ – a două pedepse principale¹⁹.

Pedepsele alternative, apar ca „o formă specială a sancțiunii relativ determinate cuprinzând două sau mai multe genuri de pedepse, fiecare dintre ele fiind, la rândul său, relativ determinată²⁰.

Deci, pentru a se aplica o pedeapsă care să corespundă pericolului social concret al faptei și pericolozității făptuitorului, instanța trebuie să se fixeze în primul rând, asupra uneia din cele două pedepse alternative, ținând seama de toate criteriile de individualizare a pedepsei. De asemenea va ține cont de circumstanțele atenuante sau circumstanțele agravante, dacă aceste circumstanțe există. Alegând una dintre pedepse, instanța va face abstracție de existența celeilalte, ca și când nici nu ar fi prevăzută de lege, procedând la **individualizarea ei**, având în vedere, **aceleași criterii**.

În cazul **tentativei** la o infracțiune ce se sancționează cu pedepse alternative, instanța trebuie să aplice regulile de sancționare, alegând în primul rând una din pedepsele alternative, luând în considerare criteriile generale de individualizare arătate mai înainte²¹.

Instanța trebuie să indice în mod expres pedeapsa alternativă aleasă în conținutul hotărârii, pentru a se putea da posibilitatea instanței superioare să exercite dreptul său de control asupra legalității și temeiniciei pedepsei aplicate²².

¹⁹ Plenul Trib. Suprem, dec. de îndrumare nr. 1/1956, în C.D. pe anul 1956, pag. 20;

²⁰ L. Biró, notă la dec. pen. nr. 983/1971 a Trib. reg. Crișana, în J.N. nr. 10/1962, pag. 154;

²¹ Trib. Suprem, Secția penală, dec. nr. 1554/1978, în C.D. pe anul 1978, pag. 332; Tribunalul jud. Timiș, dec. pen. nr. 30/1979 în „Repertoriu alfabetic de practică judiciară în materie penală pe anii 1976-1980”, de V. Papadopol, M. Popovici, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, pag. 21;

²² Trib. Suprem, Secția penală, dec. nr. 1554/1978, cit. supra.

Secțiunea următoare este dedicată studiului aprofundat al gradului de pericol social al faptei săvârșite. Atunci când vorbim de existența unei infracțiuni, acea faptă săvârșită de o persoană trebuie să prezinte un pericol social corespunzător, adică să pună în pericol sau să vatăme efectiv valorile sociale ocrotite de legea penală.

Pericolul social se exprimă printr-o stare de neliniște și insecuritate socială pe care o crează orice manifestare de violență, de fraudă sau de indisciplină socială²³.

Infracțiunea tulbură nu numai ordinea juridică, dar și **mediul social** ocrotit în valorile sale fundamentale prin normele dreptului penal.

Infracțiunea, crează un sentiment de revoltă și dezaprobare din partea colectivității, care resimte necesitatea unei reacții împotriva făptuitorului. Această reacție trebuie să fie pe măsura tulburării pe care fapta penală a produs-o în mediul social, mai exact, pe măsura gradului de pericol social creat prin săvârșirea ei.

Pericolul social creat prin săvârșirea faptei prevăzute de legea penală are un caracter penal, adică prezintă un anumit grad, o anumită gravitate care nu poate fi combătută decât prin prevederea de sancțiuni penale, diferențiindu-se de alte forme de ilicit juridic (administrativ, disciplinar, civil etc.), care atrag alte forme de sancționare.

Pericolul social, constituie o **trăsătură esențială a infracțiunii**, fiind explicat în art. 18 C. penal în vigoare.

Această idee (pericolul social ca trăsătură esențială a infracțiunii) a fost criticată în doctrina penală²⁴, arătându-se că cerința ca fapta să prezinte pericol social este subînțeleasă în orice infracțiune, deoarece legiuitorul nu încriminează în mod arbitrar, ci numai atunci când constată că o faptă penală aduce atingere sau pune în pericol valorile sociale ocrotite de legea penală.

Astfel, în N. C. penal (art. 15) și anteproiectul Institutului de Cercetări Juridice (art. 14), s-a înlăturat din enumerarea trăsăturilor esențiale ale infracțiunii **pericolul social**, definind **infracțiunea numai ca o faptă prevăzută de legea penală și săvârșită cu vinovăție**. Această situație se regăsește și în Codul penal german, spaniol, francez, italian.

²³ V. Dongoroz, „Drept penal (Tratat)”, București, 1939, pag. 21-23;

²⁴ G. Antoniu, „Vinovăția penală”, op. cit., pag. 64-67; G. Antoniu și colaboratorii, „Reforma legislației penale”, Ed. Academiei Române, București, 2003, pag. 94-95; G. Antoniu, „Un nou pas pe calea reformei penale”, în R.R.D. nr. 3/2002, pag. 12-13;

În N.C. penal nu s-a mai menționat **pericolul social printre trăsăturile esențiale ale infracțiunii**, ci doar „fapta prevăzută de legea penală”, „săvârșită cu vinovăție” și „nejustificată și imputabilă persoanei care a săvârșit-o” (art. 15 al.1).

Ultima secțiune a capitolului II tratează persoana infractorului ca element fundamental al raportului existent între criteriile de individualizare a pedepsei.

Pedeapsa aplicată infractorului are ca scop reeducarea sa și prevenirea de noi infracțiuni, deci ea trebuie să fie adaptată (individualizată) persoanei căreia îi este destinată.

Se cunoaște foarte bine că aceeași pedeapsă, identică ca gen și quantum, nu produce aceleași efecte asupra tuturor infractorilor cărora le este aplicată²⁵. Din aceste motive, pedeapsa trebuie să fie individualizată (adaptată) față de fiecare infractor.

În opera de individualizare judiciară, pedeapsa trebuie să fie adecvată și proporționată față de fiecare infractor, în raport cu trăsăturile sale specifice, cu pericolozitatea sa pentru ordinea publică și cu orice alte elemente de natură să caracterizeze personalitatea sa²⁶.

Ceea ce trebuie subliniat, este faptul că, cu cât adoptarea (individualizarea) pedepsei este mai adecvată, cu atât sunt create condiții mai corespunzătoare pentru a se realiza scopul pedepsei.

În spiritul legii noastre penale, examinarea persoanei infractorului se face nu izolat de conduita sa infracțională, ci numai în legătură cu aceasta²⁷.

Acțiunea unor factori reciproci subiectivi sau obiectivi are ca rezultat conduita omului, care poate fi socială sau antisocială. **De exemplu:** factorii subiectivi pot fi: toate particularitățile structurii psihice, intelectului și concepțiile sale morale; **de exemplu**, factorii obiectivi pot fi: munca, relațiile cu mediul înconjurător, condițiile generale ale vieții sociale²⁸.

Pentru a avea o imagine completă asupra unei persoane, trebuie să se aibă în vedere că procesele psihice sunt „în mare măsură și fiziologice”, că „psihicul și fiziologicul sunt de fapt două aspecte organic contopite”, că „viața este întotdeauna

²⁵ **Șt. Daneș, V. Papadopol**, op. cit., pag. 101;

²⁶ În doctrina noastră s-a arătat că luarea în considerare a persoanei infractorului este de esență însăși o operație de individualizare a pedepsei (**C. Bulai**, op. cit., pag. 363). Și în doctrina italiană s-a subliniat că delictul este mai cu seamă un rezumat al personalității agentului (**F. Antolisei**, „Manuale di diritto penale. Parte generale”, Milano, 2000);

²⁷ **V. Dongoroz și colaboratorii**, op. cit., vol. II, pag. 147;

²⁸ **Șt. Daneș, V. Papadopol**, op. cit., pag. 102;

viața unui individ unic, manifestarea unei **persoane**, luată ca unitate psihofiziologică”²⁹.

De asemenea, întreaga activitate psihică și conduita umană se modelează la nivelul relațiilor sociale. „Atributul personalității este o rezultată specifică a influențelor mediului social – începând cu cele de ordin existențial economic și terminând cu cele spirituale (filozofice, etice, estetice, politice, științifice) – asupra individului”³⁰.

Infractorul este purtătorul unor anumite mentalități, având o anumită concepție retrogradă despre lume și regulile sociale, încălcând astfel normele de conviețuire.

Capitolul III al lucrării se apleacă îndeosebi asupra studiului împrejurărilor care atenuază sau agravează răspunderea penală.

Prima secțiune tratează răspunderea penală și principiile incidente în cazul acestei instituții de bază a dreptului penal.

Existența societății umane nu poate fi concepută decât prin recunoașterea unor drepturi în favoarea membrilor acesteia. Drepturile subiective pot fi exercitate în anumite limite determinate de lege deoarece, în cazul în care drepturile ar fi nelimitate, s-ar ajunge la haos și dezordine socială. Instrumentul prin care statul protejează exercițiul drepturilor subiective este raportul juridic de răspundere. În materia dreptului penal, acest raport este numit raport de răspundere penală (vinculum iuris penalis).

1. Instituția răspunderii penale

Conținutul expresiei „răspundere penală” este susceptibil de patru accepțiuni:

- a) instituție fundamentală;
- b) raport juridic de constrângere;
- c) latura pasivă a raportului penal de constrângere;
- d) conținut al raportului de constrângere.

Ca **instituție fundamentală** a dreptului penal, răspunderea penală cuprinde ansamblul normelor juridice care reglementează realizarea dreptului penal prin constrângere.

²⁹ A.A. Athanasiu, „Elemente de psihologie medicală”, Editura Medicală, București, 1983, pag. 20;

³⁰ P. Golu, în lucrarea colectivă „Dicționar de psihologie socială”, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, pag. 188;

În sens larg – **lato sensu** – prin „răspundere penală” se înțelege acea formă a răspunderii juridice identificată cu **raportul juridic penal de constrângere**, dintre stat și infractor, al cărui conținut îl constituie dreptul statului de a aplica sancțiunea infractorului și obligația corelativă a acestuia de a suporta sancțiunea.

În sens restrâns – **stricto sensu** – prin „răspundere penală” se înțelege acea formă de răspundere juridică care constă în obligația infractorului de a suporta sancțiunea, adică **latura pasivă a raportului penal de conflict**.

Răspunderea penală se identifică cu drepturile și obligațiile corelative ale subiectelor raportului penal de constrângere, respectiv **conținutul acestui raport de constrângere**.

Ceea ce trebuie subliniat este faptul că răspunderea penală nu poate fi concepută decât în cadrul unui raport juridic unde se stabilește fapta ilicită, vinovăția făptuitorului și sacțiunile corespunzătoare, chiar dacă ea nu trebuie confundată cu raportul juridic în cadrul căruia se realizează.

Răspunderea penală exprimă reacția societății față de infractori.

Unii din membrii societății, încalcă legea penală și atunci trebuie să răspundă penal pentru faptele lor. Restabilirea ordinii de drept penal se face prin constrângerea lor, mai exact procesul restabilirii ordinii de drept penal încălcate, nu poate avea loc decât prin **intermediul răspunderii penale**.

Societatea nu intervine imediat cu aplicarea sancțiunii penale, ci numai **după stabilirea răspunderii penale a făptuitorului**.

În doctrina românească nu există un punct de vedere unitar referitor la noțiunea de „răspundere penală”.

Conform unui punct de vedere³¹, răspunderea penală este „**însuși raportul juridic penal de constrângere**”, născut ca urmare a săvârșirii infracțiunii între stat, pe de o parte, și infractor, pe de altă parte, raport complex, al cărui conținut îl formează dreptul statului ca reprezentant al societății de a trage la răspundere pe infractor, de a-i aplica sancțiunea prevăzută pentru infracțiunea săvârșită și de a-l constrânge să o execute, precum și obligația infractorului de a răspunde pentru fapta sa și de a se supune sancțiunii aplicate.

³¹ **C. Bulai**, op. cit., pag. 311; în același sens: **A. Ungureanu**, op. cit., pag. 238; **V. Dobrinou și colaboratorii**, op. cit., pag. 389; **R. Stănoiu**, „Note de curs, Drept penal – partea generală”, Ed. Hiperion XXI, Universitatea Hyperion, pag. 165-166;

Rezultă din această definiție suprapunerea noțiunii de răspundere penală peste cea care definește raportul juridic penal de conflict, mergându-se până la identificare.

Într-o altă opinie³² se consideră că noțiunea de răspundere penală poate fi privită atât într-**un sens restrâns**, cât și într-**un sens larg**.

În **sens restrâns**, prin „răspundere penală” se înțelege obligația unei persoane de a suporta o sancțiune penală pentru că a săvârșit o infracțiune.

În **sens larg**, prin „răspundere penală” se înțelege nu numai obligația de a suporta o sancțiune, ci și dreptul de a aplica o pedeapsă care revine statului, prin instanța de judecată. Conform acestei opinii, noțiunea de răspundere penală se apropie de însuși conținutul raportului juridic penal, echivalând cu dreptul de a aplica pedeapsa și obligația de a suporta o pedeapsă.

Potrivit unui alt punct de vedere³³, se atrage atenția că atunci când se vorbește de noțiunea de răspundere penală în sens larg, aceasta nu trebuie confundată cu raportul juridic penal, deoarece răspunderea penală apare mai înainte de toate ca o **obligație**.

În literatura juridică mai recentă s-a apreciat că „răspunderea penală” este o instituție juridică care cuprinde ansamblul normelor juridice care reglementează raporturile juridice de conflict și de conformare, care se nasc în sfera activității de tragere la răspundere penală a tuturor celor care încalcă sau ignoră ordinea de drept, prin săvârșirea de infracțiuni, activitate care se desfășoară de autoritățile publice, în temeiul legii, guvernată de principii, în scopul apărării valorilor sociale esențiale confirmate de ordinea constituțională, în vederea menținerii și promovării ordinii juridice și binelui public³⁴.

Consider că **răspunderea penală**, ca formă a răspunderii juridice, **este consecința imediată a săvârșirii unei infracțiuni ce se materializează prin aplicarea unei sancțiuni penale**.

³² I. Oancea, op. cit., pag. 419;

³³ O. Loghin, „Raportul juridic penal și răspunderea penală”, Analele Științifice ale Universității A. I. Cuza, Tomul XXIV/1978, pag. 69 și urm.;

³⁴ Lidia Barac, „Reflecții asupra instituției răspunderii penale”, R.D.P. nr. 1/1996, pag. 42; Această definiție este stufoasă, include în conceptul de răspundere penală și activitățile judiciare prin care se stabilește răspunderea penală în cazul săvârșirii unei infracțiuni;

Răspunderea penală ca formă a răspunderii juridice reprezintă consecința nesocotirii dispoziției normei juridice penale³⁵.

Secțiunea a II a este dedicată circumstanțelor în care se comit infracțiuni, clasificărilor acestora și analizei lor în funcție de element constitutive la care se raportează.

Se știe că termenul de circumstanță este folosit pentru a denumi diferite împrejurări adică stări, situații, calități, întâmplări sau alte date ale realității, care stau în afara conținutului esențial al infracțiunii, dar care, având legătură fie cu fapta săvârșită, fie cu persoana infractorului sporesc sau atenuază gradul de pericol social al faptei ori pericolozitatea infractorului, putând determina, datorită acestei influențe, fie o agravare, fie o atenuare a pedepsei concrete³⁶.

Prin „**stare**” înțelegem modul în care se prezintă o entitate: o persoană (de pildă, starea sănătății, starea intelectuală, starea civilă etc.), un bun (starea materială, starea de uzură, valoarea de întrebuințare etc.) o instituție (utilarea tehnică, sarcinile ce-i revin, reputația acesteia etc.).

„**Situația**” se referă la poziția pe care o persoană, un lucru, o instituție sau altă entitate o are în cadrul relațiilor sociale sau a realității obiective. Exemplu: situația de cetățean sau de străin, de persoană căsătorită, de rudă apropiată, de funcționar sau situația de bun provenit din săvârșirea unei fapte prevăzute de legea penală etc.

„**Calitatea**” exprimă însușirile esențiale ale unor persoane, lucruri, obiecte, fenomene sau procese, în virtutea cărora se deosebesc unele de altele. Exemplu: calitatea de magistrat, calitatea de polițist, calitatea de jandarm, calitatea de părinte, calitatea de soț, calitatea de custode, calitatea de funcționar etc.

„**Întâmplarea**” desemnează însușiri și legături neesențiale, singulare, vremelnice ale obiectelor și proceselor, având însă întotdeauna un caracter obiectiv și o determinare cauzală³⁷.

Prin „**orice alte date ale realității**”, înțelegem alte date pentru caracterizarea faptei comise sau pentru individualizarea persoanei infractorului (felul de viață, reputație, merite sociale).

³⁵ C. Mitrache, Cr. Mitrache, „Drept penal român, partea generală”, Casa de Editură și Presă Șansa, București, 2002, pag. 302;

³⁶ V. Dongoroz, „Drept penal. Tratat”, p. 683; V. Dongoroz și colab., „Explicații teoretice...” vol. II, p. 138; G. Antoniu, C. Bulai, Gh. Chivulescu, „Dicționar juridic penal”, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976, pag. 58-59; C. Bulai, „Manual de drept penal. Partea generală”, p. 364;

³⁷ V. Dongoroz și colab., „Explicații teoretice...” vol. I, p. 418-419;

Noțiunea de circumstanțe se deosebește de **elementele constitutive ale infracțiunii**, adică de acele elemente prin care legiuitorul descrie în norma de incriminare conținutul infracțiunii. Lipsa uneia dintre aceste trăsături înlătură existența infracțiunii respective fie în sensul că fapta ar putea să constituie o altă infracțiune, fie în sensul că fapta s-ar situa în afara ilicitului penal putând constitui eventual o altă formă de ilicit (ilicit extrapenal), sau să devină o faptă licită. Spre deosebire de elementele constitutive ale infracțiunii, circumstanțele nu influențează existența infracțiunii (în varianta de bază), lipsa lor nu atrage inexistența infracțiunii în forma tipică, ci înlătură caracterul agravat sau atenuat al infracțiunii. Altfel spus, circumstanțele influențează numai calitatea și cantitatea pedepsei care ar putea fi aplicată într-o cauză determinată, nu și existența formei tipice a infracțiunii.

Circumstanțele nu se confundă nici cu **cauzele modificatoare ale pedepsei**, cum ar fi stările de agravare sau stările de atenuare ori de diferențiere a pedepsei. Este adevărat că aceste stări, situații, întocmai ca și circumstanțele, nu contribuie la caracterizarea ca infracțiune a faptei și ca infractor a persoanei făptuitorului, deși se răsfrâng asupra persoanei infractorului; ele sunt relevante pentru pericolozitatea socială a acestuia și implicit sunt edificatoare cu privire la gradul de pericol social al faptei săvârșite dar, spre deosebire de circumstanțe, stările de agravare sau de atenuare își exercită aceste influențe în mod autonom de sine stătător, ca instituții independente create de legiuitor în raport cu obiectivele sale de politică penală. Acestea influențează gravitatea faptei și persoana făptuitorului fără o legătură nemijlocită cu fapta concretă și cu persoana făptuitorului.

Spre deosebire de stările de agravare sau de atenuare, circumstanțele sunt legate de fapta comisă, influențează pedeapsa ca urmare a unor stări, situații, împrejurări care însoțesc fapta săvârșită și care contribuie la determinarea gravității acesteia, precum și a situației infractorului. În acest înțeles, influența circumstanțelor asupra pedepselor se poate adăuga influenței pe care o exercită asupra pedepsei stările de agravare, stările de atenuare ori cele de diferențiere pe care le-am menționat³⁸.

Dacă, în sens tehnic, înțelegem prin circumstanțe numai acele împrejurări de fapt care modifică limitele speciale de pedeapsă ale unei infracțiuni determinate, trebuie să admitem că în această sferă nu pot intra **cauzele care înlătură**

³⁸ V. Dongoroz și colab.” Explicații teoretice...”, vol. II, p. 139;

caracterul penal al faptei, în primul rând pentru că acestea nu acționează decât indirect asupra pedepsei; în mod direct, aceste cauze înlătură existența infracțiunii și ca urmare a acestei influențe, înlătură răspunderea penală și pe cale de consecință, înlătură pedeapsa. În al doilea rând, aceste cauze chiar și atunci când, indirect, acționează asupra pedepsei, nu modifică limitele acesteia, ci înlătură integral pedeapsa. Din aceleași motive, nici cauzele care înlătură răspunderea penală sau cele care înlătură pedeapsa (cauze de nepedepsire), nu au caracter de circumstanță, în sens tehnic, chiar dacă influențează pedeapsa³⁹.

Conceptul de circumstanțe trebuie deosebit, sub anumite aspecte, și de acela de **element circumstanțial**, deși există o strânsă legătură între cele două concepte.

Elementul circumstanțial este tot o circumstanță, însă se particularizează de aceasta prin două calități care le deosebesc. Mai întâi, sunt circumstanțe univoce, ceea ce înseamnă că numai acele circumstanțe care s-au dovedit a fi susceptibile de o singură semnificație (fie în sens atenuant, fie în sens agravant), ar putea deveni elemente circumstanțiale.

În al doilea rând, trebuie ca aceste circumstanțe univoce să apară ca element constitutiv al conținutului agravat sau atenuat al unei infracțiuni determinate. Uneori acest conținut (mai frecvent agravat) capătă o denumire proprie cum este în cazul omorului calificat sau a omorului deosebit de grav ori a distrugerii calificate etc. Alteori nu apare cu o asemenea denumire, însă din conținutul incriminării rezultă că fapta apare ca incriminată nu numai într-o variantă tip, ci și într-o variantă normativă agravată sau atenuată; în acest caz agravarea sau atenuarea este determinată de un anumit element circumstanțial.

Deși conceptele analizate se deosebesc în modul arătat de noțiunea de circumstanțe în sens propriu, în sfera de preocupare a lucrării noastre intră și elementele circumstanțiale deoarece, așa după cum s-a arătat, și acestea sunt în esență circumstanțe chiar dacă prezintă și unele particularități care le deosebesc de circumstanțele propriu-zise.

Noțiunea de circumstanță trebuie deosebită și de criteriile generale sau speciale de individualizare a pedepsei. După cum se cunoaște, criteriile generale de individualizare a pedepsei constituie anumite orientări obligatorii pentru instanțele de judecată asupra modului în care trebuie să procedeze ori direcțiile în care

³⁹ F. Mantovani, „Diritto penale, Parte generale”, Padova, 1992, p. 398;

trebuie să se îndrepte pentru a identifica elemente de individualizare⁴⁰. De respectarea acestor orientări depinde justa aplicare a pedepsei. Aceste criterii prevăzute în art. 72 C. pen. au caracter general, fiind obligatoriu a fi ținute în seamă în raport cu orice pedeapsă, spre deosebire de criteriile speciale de individualizare a pedepsei, care operează numai în raport cu anumite pedepse.

În rândul criteriilor generale de individualizare, legiuitorul a înscris și împrejurările care atenuază și agravează răspunderea penală.

Termenul de „împrejurări” folosit în art. 72 C. pen. înfățișează atât situațiile, stările, calitățile care însoțesc săvârșirea faptei sau privesc persoana infractorului în legătură cu manifestarea infracțională cunoscute în dreptul penal sub denumirea de circumstanțe, cât și stările, situațiile care fără a fi direct legate de săvârșirea faptei sunt de natură să caracterizeze gradul de pericol social al acesteia sau pericolozitatea socială a infractorului (stările de agravare sau stările de atenuare și cauzele de diferențiere)⁴¹. În felul acesta, circumstanțele apar numai ca o parte din criteriile generale de individualizare și totodată ca o parte a împrejurărilor care atenuază sau agravează răspunderea penală, împrejurări care formează substanța ultimului criteriu general de individualizare.

Ultimul capitol al lucrării, avînd și cea mai mare întindere, tratează categoriile de circumstanțe care au un efect decisiv asupra răspunderii penale. Acest capitol se împarte în 5 secțiuni, după cum urmează: secțiunea I analizează circumstanțele atenuante legale, secțiunea II – circumstanțele atenuante judiciare, secțiunea III – circumstanțele agravante legale, secțiunea IV – circumstanțe agravante judiciare, iar ultima secțiune cuprinde propuneri de lege ferenda în material circumstanțelor.

Prima secțiune analizează, așa cum spuneam, cele trei circumstanțe atenuante legale, respectiv depășirea limitelor legitimei apărări, depășirea limitelor stării de necesitate și provocarea.

Conform art. 44 C. penal, nu constituie infracțiune fapta săvârșită în stare de legitimă apărare, adică pentru a înlătura un atac material, direct, imediat și injust, îndreptat împotriva făptuitorului, împotriva altei persoane sau a unui interes obștesc și care pune în pericol grav persoana sau drepturile celui atacat ori interesul obștesc.

⁴⁰ V. Dongoroz și colab., „Explicații teoretice...”, vol. II, p. 128;

⁴¹ V. Dongoroz și colab., „Explicații teoretice...”, vol. II, p. 137;

Pentru o apărare legitimă, trebuie să existe o ripostă în justă proporție cu atacul.

În situația în care apărarea este excesivă, rezultă două situații:

- a) excesul de apărare este determinat de tulburarea sau temerea în care se află cel atacat;
- b) excesul de apărare nu se află în relație cauzală cu vreo tulburare sau temere generată de atac.

Prima situație (a) – așa-numitul **exces justificat de apărare** – este asimilată de lege stării de legitimă apărare (art. 44 al. 3 C. penal).

Cea de-a doua situație (b) – așa-numitul **exces de apărare scuzabil** – constituie o circumstanță atenuantă legală.

Condițiile depășirii legitimei apărări ca circumstanță atenuantă legală sunt:

- să existe un atac material, direct, imediat și injust;
- atacul să fie îndreptat contra unei persoane sau contra drepturilor acesteia, ori împotriva unui interes obștesc;
- atacul să creeze un pericol grav pentru persoana celui atacat sau pentru drepturile acesteia ori pentru un interes obștesc;
- săvârșirea unei fapte prevăzute de legea penală, pentru înlăturarea atacului;
- apărarea să fi depășit proporția care trebuia să existe în raport cu gravitatea pericolului și cu împrejurările în care s-a produs atacul, fără să fi fost determinată de o tulburare sau temere.

Pornind de la denumirea de depășire a legitimei apărări, se constată o contradicție; din conținutul denumirii s-ar putea crede că depășirea oricărei limite ale legitimei apărări ar putea constitui depășirea la care se referă art. 44 al. 2 C. penal, deși în realitate este vizată numai depășirea proporției dintre apărare și gravitatea pericolului, în raport de împrejurările în care s-a produs atacul. Prin exprimarea generică, globală - „depășirea limitelor”- , textul lasă să planeze o incertitudine referitoare la limitele a căror depășire este posibilă, cu consecințele prevăzute în art. 44 al. 3 C. penal și art. 73 lit. a C. penal.

Din conținutul disp. art. 44 C. penal se trage concluzia că există două categorii de cerințe constitutive ale legitimei apărări. Astfel, unele cerințe constitutive se referă la condițiile „**stării de legitimă apărare**”, iar celelalte condiții se referă la **legitima apărare**.

Din prima categorie, fac parte condițiile: să existe un atac material, direct, imediat și injust; atacul să fie îndreptat contra unei persoane sau contra drepturilor acesteia ori împotriva unui interes obștesc; atacul să creeze un pericol grav pentru

persoana celui atacat sau pentru drepturile acesteia ori pentru un interes obștesc și să se săvârșească o faptă prevăzută de legea penală, pentru înlăturarea atacului.

Aceste condiții, chiar dacă fac parte și ele din cerințele legitimei apărări, se referă la un anumit segment al acesteia, și anume la starea de legitimă apărare, adică la complexul condițiilor de realizarea cărora depinde în principiu existența legitimei apărări⁴².

Din a doua categorie de cerințe, face parte condiția **ca apărarea să fie proporțională cu gravitatea pericolului și cu împrejurările în care s-a produs atacul**. Această condiție este numai a legitimei apărări, nu și a stării de legitimă apărare. Ea trebuie realizată după împlinirea condițiilor stării de legitimă apărare.

Rezultă deci, că nu va exista legitimă apărare dacă nu sunt îndeplinite condițiile stării de legitimă apărare; de subliniat este faptul că în acest caz nu se poate vorbi de o depășire a legitimei apărări, ci de o inexistență a acesteia cauzată de neîndeplinirea condițiilor pentru starea de legitimă apărare.

Legea penală, mai exact disp. art. 44 al. 3 C. penal și art. 73 lit. a C. penal, se referă exclusiv la îndeplinirea ultimei condiții a legitimei apărări, adică la acea condiție care privește **respectarea** unei anumite proporții între apărare și gravitatea pericolului precum și cu împrejurările în care s-a produs atacul. Numai în acest caz se poate vorbi fie de o depășire care poate fi asimilată chiar cu o legitimă apărare (când depășirea s-a produs datorită tulburării sau temerii), fie cu o circumstanță atenuantă legală, când depășirea s-a produs fără să existe o tulburare sau temere.

Paragraful al II lea al acestei secțiuni privește depășirea limitelor stării de necesitate.

Potrivit disp. art. 45 C. penal, nu constituie infracțiune, fapta săvârșită în stare de necesitate și prevăzută de legea penală, fiind în stare de necesitate acela care săvârșește fapta pentru a salva de la un pericol iminent și care nu putea fi înlăturat altfel, viața, integritatea corporală sau sănătatea sa, a altuia sau un bun important al său ori al altuia sau un interes obștesc.

Din conținutul al. 3 al art. 45 C. penal, rezultă că fapta comisă în împrejurările arătate mai sus constituie infracțiune, dacă a pricinuit urmări mult mai grave decât cele care s-ar fi putut produce în cazul în care pericolul nu era înlăturat și dacă, în momentul comiterii ei, făptuitorul și-a dat seama (a fost pe deplin conștient) de această disproporție.

⁴² V. Dongoroz și colab., „Explicații teoretice...”, vol. I, pag. 350;

În toate aceste cazuri, depășirea limitelor stării de necesitate constituie o circumstanță atenuantă, prev. de art. 73 lit. a, teza a II-a C. penal, care are drept consecință în mod obligatoriu, atenuarea răspunderii penale.

Deci, pentru reținerea acestei circumstanțe atenuante, trebuie îndeplinite **trei condiții**, și anume:

1. Săvârșirea faptei penale în condițiile stării de necesitate

Această cerință presupune ca fapta să fie comisă pentru a salva viața, integritatea corporală sau sănătatea sa, a altuia sau un bun important al său ori a altuia sau un interes obștesc, de la un pericol real, iminent, inevitabil și grav. Săvârșirea faptei trebuie să fie unica modalitate de înlăturare a pericolului, iar făptuitorul să nu fi avut îndatorirea legală sau profesională de a înlătura pericolul.

Există **pericol real** cauzat de declanșarea unor forțe ale naturii sau datorat unor fapte umane imprudente⁴³ iar acesta trebuie să îndeplinească următoarele condiții:

- să fie **iminent** – adică răul care amenință valoarea socială ocrotită să fie pe punctul de a se produce – sau, cu atât mai mult, **actual**;
- să amenințe una din următoarele **valori**: viața, integritatea corporală sau sănătatea unei persoane, un bun important⁴⁴ sau un interes obștesc;
- să fie **inevitabil**, adică în momentul săvârșirii faptei, să nu poată fi înlăturat prin alte mijloace⁴⁵.

Din caracterul iminent al pericolului rezultă implicit și caracterul lui **real**, iar din condiția ca pericolul să nu poată fi înlăturat decât prin săvârșirea faptei prevăzută de legea penală, rezultă că acesta trebuie să fie și **fortuit**, întrucât pentru evitarea unui pericol prevăzut sau previzibil pot fi luate unele măsuri preventive, fără caracter penal.

Iminența și inevitabilitatea pericolului trebuie verificate nu numai obiectiv, ci și în raport cu persoana celui constrâns, întrucât ceea ce pentru o persoană a putut fi un pericol iminent și inevitabil, „pentru altă persoană, dimpotrivă ar fi

⁴³ „Pericolul poate proveni chiar din comportarea celui care este salvat de la pericol”, **V. Dongoroz**, op. cit., pag. 364; **V. A. Ionescu**, op. cit., pag. 183; „Nu există însă stare de necesitate când pericolul constă într-un atac provenit din partea unei persoane” (Trib. Suprem, secția penală, dec. nr. 3112/1974, în R.R.D. nr. 7/1975, pag. 73);

⁴⁴ Prin „bun important” se înțelege „entitatea patrimonială care prin substanța, destinația, valoarea sa artistică, științifică, istorică, etc. sau chiar afectivă, legitimează, omenește și juridic, efectuarea acțiunii de salvare în fața pericolului care amenință...” (**V. Dongoroz**, op. cit., vol. I, pag. 365);

⁴⁵ Trib. Jud. Timiș, dec. pen. nr. 937/1970 în R.R.D. nr. 4/1971, pag. 144; Curtea de Apel, București, secția a II-a penală, dec. nr. 1457/1998 în „Revista de Drept Penal” nr. 1/2000, pag. 148;

putut fi un simplu moment de emoție. Totul depinde de temperamentul, curajul, sângele rece, aptitudinile fizice ale persoanei ce s-a găsit surprinsă de necesitate”⁴⁶.

O altă condiție o reprezintă existența unei **acțiuni de salvare** a valorii sociale periclitată, care să prezinte elementele unei fapte prevăzute de legea penală și să îndeplinească, totodată, următoarele condiții:

- să fie **necesară** pentru înlăturarea pericolului, în sensul că, în situația dată, reprezintă obiectiv și subiectiv, singura cale de salvare a valorii sociale periclitată;
- să nu fie săvârșită de către o persoană sau pentru o persoană care avea **îndatorirea** legală sau profesională **de a** înfrunta pericolul;

2. Cauzarea unei urmăriri vădit mai grave decât cea evitată

Pentru ca o faptă, deși comisă în condițiile stării de necesitate, să constituie infracțiune este necesar ca urmările produse să fie vădit mai grave în raport cu urmările evitate. **De exemplu:** o acțiune de salvare întreprinsă, chiar în condițiile unei constrângeri psihice, pentru evitarea unui rău mai mic prin cauzarea conștientă a unui rău mai mare, este o faptă socialmente periculoasă, care – dacă este prevăzută de legea penală – trebuie sancționată. La individualizarea pedepsei, se va ține cont că voința făptuitorului nu s-a determinat în condiții normale, ci sub imperativul nevoii de salvare a unor valori sociale importante.

Această situație exprimă conținutul **excesului intensiv** al stării de necesitate.

Există opinii în literatura juridică în ce privește această împrejurare care identifică acest **exces extensiv**, în sensul că ar exista atunci când făptuitorul a săvârșit fapta dăunătoare mai înainte ca pericolul să fi devenit actual sau după ce el s-a consumat. În această situație însă, neexistând un pericol iminent sau actual, nu sunt îndeplinite condițiile stării de necesitate și nu se poate reține nici circumstanța atenuantă prevăzută în art. 73 al. 1 lit. a, teza a II-a, C. penal. Rezultă deci, că nu poate fi acceptată opinia potrivit căreia textul menționat ar fi aplicabil și în caz de **exces extensiv**, dacă subiectul a acționat „într-un moment cât mai apropiat de cel al dezlănțuirii unui pericol sau îndată după ce pericolul a luat sfârșit”⁴⁷.

Disproporția vădită dintre urmările produse și cele existente trebuie să aibă în primul rând, un caracter **obiectiv, real**, nefiind suficientă doar credința

⁴⁶ V. Dongoroz, „Drept penal. Tratat”, pag. 443;

⁴⁷ J. Grigoraș, „Individualizarea pedepsei”, Editura Științifică, București, 1969, pag. 137;

făptuitorului că depășește limitele necesității, fără ca o asemenea depășire să fi avut loc efectiv (disproporție putativă).

Uneori, se poate întâmpla ca urmarea produsă să nu fie mai gravă decât cea care ar fi survenit în cazul în care făptuitorului ar fi rămas inactiv; deci răul cauzat să nu fi fost necesar, în integritatea sa, pentru salvarea valorii aflate în pericol.

S-a pus întrebarea dacă și în această situație, există o depășire a stării de necesitate, deci o infracțiune. Opiniile autorilor au fost diferite:

a) în sens afirmativ⁴⁸; în argumentarea acestui punct de vedere s-a arătat că prevederile art. 73 lit. a C. penal (depășirea legitimei apărări sau a stării de necesitate) ar putea fi invocate în cazul în care persoana, deși și-a dat seama că sacrifică bunuri vădit mai importante decât cele salvate, continuă acțiunea de salvare (salvarea unor bunuri s-a făcut cu un sacrificiu excesiv de valori, disproporționat față de gravitatea pericolului). S-a arătat că în aceste situații există acea depășire a stării de necesitate, la care se referă disp. art. 73 lit. a C. penal⁴⁹.

b) în sens negativ⁵⁰; în argumentarea acestei variante, s-a pornit de la textul art. 45 al. 3 C. penal, care exceptează de la înlăturarea caracterului penal numai faptele săvârșite în condițiile stării de necesitate prin care s-au produs urmări vădit mai grave decât cele care s-ar fi putut produce dacă pericolul nu era înlăturat, făptuitorul nedându-și seama că pricinuieste urmări mai grave.

Depășirea limitelor stării de necesitate reprezintă o circumstanță atenuantă legală, iar instanța, constatând existența ei, trebuie să reducă pedeapsa conform disp. art. 76 C. penal.

La stabilirea pedepsei se vor avea în vedere și următoarele aspecte:

- mărimea disproporției dintre urmările produse și cele evitate;
- valoarea socială lezată;
- împrejurarea că infractorul a acționat în salvarea sa ori a altei persoane;
- dacă cel vătămat prin săvârșirea faptei a fost însuși autorul pericolului sau o persoană nevinovată.

3. Făptuitorul, în momentul comiterii faptei, să-și dea seama de disproporția dintre urmările grave produse și pericolul existent

⁴⁸ V. Dongoroz și colaboratorii, „Explicații teoretice...” vol. I, pag. 368; V. A. Ionescu, „Legitima apărare și starea de necesitate”, Ed. Științifică, București, 1972, pag. 207;

⁴⁹ G. Antoniu, „Vinovăția penală”, pag. 298-299;

⁵⁰ Șt. Daneș, V. Papadopol, op. cit., pag. 163;

Disproporția dintre urmările survenite și cele evitate trebuie, pe lângă caracterul obiectiv, să aibă și un **caracter subiectiv**, adică să se reflecte în conștiința făptuitorului, care confruntat cu un pericol iminent a efectuat acțiunea de salvare, dându-și seama că prin aceasta pricinuieste urmări mai grave. Trebuie să se țină seama și de posibilitățile făptuitorului în acele momente de a evalua cu exactitate gravitatea celor două categorii de urmări, aflate în balanță.

Această cerință, ca făptuitorul **să-și fi dat seama** de disproporția dintre urmările evitate și cele produse, duce la concluzia că dacă el **nu și-a reprezentat** lipsa vădită de proporție dintre aceste urmări, chiar dacă putea să aibă o asemenea reprezentare, se va considera că acțiunea de salvare a fost întreprinsă în limitele necesității și nu va exista infracțiune (**stare de necesitate improprie**).

O acțiune de salvare întreprinsă, în condițiile unei constrângeri psihice, pentru evitarea unui rău mai mic prin cauzarea conștientă a unui rău mai mare, este o faptă periculoasă din punct de vedere social, iar dacă este prevăzută de legea penală, trebuie sancționată. La individualizarea pedepsei se va avea în vedere că voința făptuitorului nu s-a determinat în condiții normale, ci sub imperiul nevoii de salvare a unor valori sociale importante.

Pentru ca o faptă săvârșită prin depășirea stării de necesitate să cadă sub incidența legii penale, **trebuie** ca făptuitorul să fi acționat cu **intenție directă** sau **indirectă** sau din **culpă** (dar numai în modalitatea ușurinței), deoarece numai în aceste cazuri poziția sa subiectivă implică reprezentarea disproporției vădite dintre cele două categorii de urmări.

Instanța de judecată, constatând o asemenea circumstanță, va trebui să examineze cu atenție nu numai condițiile de existență ale acesteia, dar și mărimea disproporției dintre gravitatea urmărilor ce s-ar fi putut produce prin neînlăturarea pericolului, mobilul faptei în raport cu valoarea atribuită de subiect bunurilor salvate sau sacrificarea altora, etc. Analizând aceste aspecte, instanța va trebui să stabilească măsura concretă în care pedeapsa va fi redusă în limitele prevăzute de lege⁵¹.

Se poate întâmpla ca urmarea produsă să nu fie mai gravă decât aceea care ar fi survenit în cazul în care făptuitorul ar fi rămas inactiv, dar să fie în schimb mai gravă decât aceea care ar fi fost suficientă pentru înlăturarea pericolului. **De exemplu:** o ambarcațiune care transportă mărfuri este în pericol de a se scufunda

⁵¹ Al. Boroș în G. Antoniu și colaboratorii, „N.C. penal” vol. II, Ed. C.H.Beck, București, 2008, pag. 214;

din cauza unei furtuni; făptuitorii, pentru a înlătura pericolul, au aruncat toată încărcătura în apă, deși ar fi fost suficientă să fie aruncată numai o parte din aceasta. Se pune întrebarea dacă există o depășire a stării de necesitate, deci dacă există o infracțiune.

Astfel, într-o opinie⁵² s-a considerat că în astfel de cazuri, dacă cei care au efectuat acțiunea de înlăturare a pericolului nu și-au putut da seama de depășirea necesității, fapta lor va fi socotită ca fiind săvârșită în stare de necesitate; în caz contrar, ei vor beneficia de circumstanța atenuantă legală a depășirii stării de necesitate.

Într-o altă opinie⁵³ s-a arătat că art. 45 al. 3 C. penal exceptează de la înlăturarea caracterului penal numai faptele – săvârșite în condițiile stării de necesitate – prin care s-au produs urmări vădit mai grave decât cele care s-ar fi putut produce dacă pericolul nu era înlăturat. Această excepție trebuie interpretată restrictiv, deoarece în exemplul dat nu s-au produs urmări mai grave decât cele evitate.

Dacă s-ar susține că fapta săvârșită atrage răspundere penală numai pentru că pericolul putea fi înlăturat prin cauzarea unor urmări mai puțin grave – deși cele produse nu depășesc limitele proporționalității – înseamnă a adăuga la lege, ceea ce nu este permis⁵⁴.

În fine, ultimul paragraf al secțiunii privește provocare, circumstanța atenuată legală prevăzută de legiuitor la în art. 73 lit. b C. penal și constă în **săvârșirea infracțiunii sub stăpânirea unei puternice tulburări sau emoții, determinată de o provocare din partea persoanei vătămate, produsă prin violență, printr-o atingere gravă a demnității persoanei sau prin altă acțiune ilicită gravă.**

1. Actul provocator

Pentru ca această circumstanță să poată exista, se cer a fi întrunite mai multe condiții:

a) să existe o faptă prevăzută de legea penală săvârșită cu vinovăție.

⁵² V. Dongoroz și colab., „Explicații teoretice...”, vol. I, pag. 368; V.A. Ionescu, op. cit., pag. 207; G. Antoniu, „Vinovăția penală”, pag. 308-309;

⁵³ Șt. Daneș, V. Papadopol, op. cit., pag. 121; Gh. Pinteală, „Circumstanțele cu relevanță penală și tratamentul lor în legea penală română”, Editura Dacia Europa Nova, Lugoj, 2001, pag. 96-97;

⁵⁴ Gh. Ivan, op. cit., pag. 183;

Această circumstanță există numai atunci când s-a săvârșit o infracțiune; este exclusă existența acestei circumstanțe în orice altă situație⁵⁵.

Sub aspectul **laturii subiective**, infracțiunea provocată trebuie să fie săvârșită cu intenție, directă sau indirectă ori cu praeterintenție; nu putem discuta de provocare, în cazul infracțiunilor comise din culpă, cum ar fi infracțiunea de vătămare corporală din culpă sau uciderea din culpă⁵⁶.

Orice infracțiune săvârșită în stare de provocare, reprezintă o ripostă conștientă și voită la actul provocator comis împotriva sa sau a altei persoane, ripostă determinată de starea puternică de tulburare sau emoție în care s-a aflat cel provocat. Acesta are o reprezentare firească a acțiunilor sale, pe care le urmărește sau acceptă prin comiterea faptei. Provocarea nu poate schimba conținutul intenției și, pe cale de consecință, nici încadrarea juridică a faptei⁵⁷.

În literatura juridică s-a discutat mult dacă infracțiunea provocată poate fi săvârșită și cu intenție premeditată, mai exact dacă este posibilă sau nu, coexistența premeditării și a stării de provocare.

Au fost opinii care au susținut că aceste două aspecte (existența premeditării și a stării de provocare) se exclud reciproc⁵⁸, alte opinii care s-au pronunțat în sensul compatibilității⁵⁹, iar într-o a treia opinie se consideră că incompatibilitatea operează numai atunci când actul provocator precede reacția premeditată, nu și în cazul în care premeditarea este anterioară provocării⁶⁰. Motivarea acestei ultime concepții este că ori de câte ori hotărârea de a săvârși infracțiunea este consecința tulburării sau emoției determinată de actul provocator, tulburarea sau emoția ce a dăinuit până în momentul comiterii faptei, provocarea, ca stare psihică anterioară, exclude premeditarea. Dacă însă hotărârea de a săvârși infracțiunea a fost luată după ce starea de tulburare sau emoție a trecut, atunci nu

⁵⁵ **Al. Boro** în **G. Antoniu și colaboratorii**, „N.C. penal” vol. II, pag. 208;

⁵⁶ C.A. București, secția I-a penală, dec. nr. 109/1995, în „Culegere de practică judiciară pe anul 1995”, Ed. Continent XXI, București, vol. II, 1996, pag. 133-134, Tribunalul București, secția I-a penală, dec. nr. 236/1993, în revista „Dreptul” nr. 9/1994, pag. 93;

⁵⁷ Trib. Suprem, secția penală, dec. nr. 2092/1980, în R.R.D., nr. 8/1981, pag. 66;

⁵⁸ **L. Biró**, „Drept penal. Partea generală”, Cluj, 1971, pag. 244; **R. Garraud**, „Traite theorique et pratique du droit penal francaise”, vol. II, 1914, Paris, pag. 738-739;

⁵⁹ **V. Dongoroz și colaboratorii**, „Explicații teoretice...” vol II, pag. 151; **J. Grigoraș**, op. cit., pag. 151;

⁶⁰ **I. Tanoviceanu, V. Dongoroz**, op. cit., vol. II, pag. 253-254;

se mai poate vorbi de provocare, dar în raport cu împrejurările concrete, poate exista premeditare⁶¹.

În situația în care o persoană care prevede că va fi victima unei acțiuni provocatoare se hotărăște să riposteze, putem avea două ipoteze:

1. actul provocator nu a avut nici un efect asupra psihicului său ripostând cu luciditate, situație în care există numai premeditare, nu și provocare;
2. actul provocator a produs în psihicul celui care premeditase o mânie puternică și, sub stăpânirea acestei stări sufletești, el a săvârșit fapta în condițiile în care o concepușe și o pregătise; în astfel de condiții, se poate aprecia că premeditarea a coexistat cu provocarea. Mai precis, putem afirma că provocarea va exista pentru că fără actul provocator nu ar fi existat infracțiunea și pentru că aceasta a fost comisă sub imperiul mâniei provocate de agentul provocator. Există și premeditare, pentru că infractorul și-a conceput dinainte reacția și cu toată starea de tulburare în care s-a aflat în urma agresiunii, nu și-a pierdut cumpătul, nu a uitat la ce meditase, ci a reacționat întocmai așa cum era hotărât⁶².

a) Infracțiunea să fie săvârșită sub stăpânirea unei **puternice tulburări sau emoții**.

Acest lucru presupune ca infracțiunea să fie săvârșită într-o stare de surescitare sau încordare nervoasă, de mânie sau indignare care a cuprins toată ființa autorului și care acționează sub influența unei emoții puternice.

Tulburările sunt stări psihice ce exprimă neliniște sufletească, îngrijorare, frământare, emoție⁶³. Manifestările determinate de tulburări psihice sunt variate: impulsivitate, agitație psihomotorie, neliniște generală, impulsul cu mânie și indolență etc.⁶⁴

Emoțiile sunt stări afective, de scurtă durată, de intensitate variată, care presupun un specific al relațiilor personale cu un obiect ori o situație, având deci un caracter situațional.

Dacă emoția este de o intensitate mare, afectând întregul organism, putem vorbi de **emoția șoc** care se manifestă în următoarele forme tipice: frica (teroarea), furia, tristețea în forma sa acută (disperarea) sau bucuria explozivă. Aceste emoții apar când există o stare de tensiune nervoasă acumulată și intervin brusc într-o

⁶¹ Trib. Suprem, secția penală, dec. pen. nr. 131/1981, în C.D. 1981, pag. 271;

⁶² C. Gall, N. Hogaș, „Repertoriu de practică judiciară”, Ed. Științifică, București, 1963, dec. pen. nr. 1497/1958, pag. 491; I. Tanoviceanu, V. Dongoroz, op. cit., vol. II, pag. 254;

⁶³ Dicționarul explicativ al limbii române, Academia Română, Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan”, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1998;

⁶⁴ C. Enăchescu, „Tratat de psihopatologie”, Ed. Tehnică, București, 2001, pag. 160-162;

situație neașteptată. **De exemplu:** furia este declanșată când cineva ne ofensează ori ne-a cauzat un rău notabil. Ea se manifestă prin înroșirea feței, îngroșarea vinelor gâtului, ieșirea ochilor din orbite, injectarea lor, pulsul se accelerează, persoana începe să urle, se agită, gesticulează, uneori reacționează prin manifestări exterioare.

Frica (teroarea) este provocată de apariția bruscă a unui mare pericol, cum ar fi un cutremur, când totul se clatină, se prăbușește, un incendiu, o inundație sau când există un pericol iminent al unor astfel de evenimente⁶⁵.

În lucrările de specialitate se face deosebirea între **emoții astenice** (frică, teroare) și **emoții stenice** (ură, mânie).

Emoțiile stenice nu au relevanță⁶⁶. Dacă cel care se apără încearcă emoții stenice (ură, mânie) ele nu au nici o relevanță pentru reținerea depășirii legitimei apărări. Pentru reținerea legitimei apărări, au relevanță numai emoțiile astenice (frica, temerea, teroarea).

Mai mult chiar, dacă nu s-a creat o stare de surescitare nervoasă, de revoltă, de indignare, de mânie, acțiunea victimei nu poate fi recunoscută ca fiind un act provocator în sensul disp. art. 73 lit. b C. penal, după cum o stare de tulburare sau temere de altă natură, oricât de puternice ar fi sunt irelevante, chiar dacă ar fi rezultatul acțiunii provocatorului⁶⁷.

Existența stării de tulburare sau emoție, precum și intensitatea lor, trebuie dovedite în fiecare caz în parte. Mai mult chiar, existența, intensitatea și durata unor asemenea stări sufletești trebuie verificată de fiecare dată în concret, în raport cu toate datele cauzei, analizând particularitățile psihice ale infractorului, a relațiilor dintre părți și împrejurările comiterii faptei⁶⁸.

Desigur că absența făptuitorului de la locul săvârșirii actului provocator comis asupra altei persoane nu exclude posibilitatea ca el să fie puternic tulburat de aflarea faptei petrecute în lipsa sa⁶⁹; pentru a se putea determina cu exactitate tulburarea și intensitatea ei, se vor avea în vedere împrejurările în care infractorul a

⁶⁵ A. Cosmovici, „Psihologie generală”, Ed. Polirom, Iași, 1996, pag. 224-226;

⁶⁶ G. Antoniu, „Vinovăția penală”, pag. 282;

⁶⁷ Trib. Suprem, secția penală, dec. nr. 1875/1983, în R.R.D., nr. 9/1984, pag. 76;

⁶⁸ Trib. Suprem, secția penală, dec. nr. 25/1980 în compunerea prev. de art. 39 al. 2-3 din Legea pt organizarea judecătorească, în V. Papadopol, M. Popovici, „Repertor de practică judiciară...” vol. II; Trib. Suprem, secția penală, dec. nr. 277/ 1977 în C.D. 1982, pag. 238;

⁶⁹ M. Basarab, „Drept penal. Partea generală”, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1983, pag. 168-169;

luat cunoștință despre săvârșirea infracțiunii, conținutul relatărilor ce i s-au făcut cu privire la desfășurarea, gravitatea și consecințele acesteia, legăturile de afecțiune între victimă și infractor.

Toate aceste aspecte, pot crea o stare sufletească celui care a aflat ulterior de agresiune, încât să-i producă o tulburare intensă, ca și când ar fi fost de față la producerea ei.

Secțiunea a II a a Capitolului IV are în vedere circumstanțele atenuante judiciare, dar și un examen de practică judiciară recentă pe această tematică; acestea sunt prevăzute în disp. art. 74 C. penal, sunt împrejurări al căror caracter atenuant este evaluat de judecător prin raportarea faptei concrete la contextul în care aceasta a fost comisă și la persoana infractorului.

Numărul acestor circumstanțe nu este limitat și variază de la caz la caz. Ele au o semnificație echivocă deoarece aceiași împrejurare, după cum este raportată la situații concrete diferite și la persoane deosebite, poate avea uneori un caracter atenuant, alteori poate fi ne semnificativă, iar în alte cazuri, poate avea un caracter agravant. De aceea legiuitorul nu le poate preevalua și enumera, lăsând constatarea și evaluarea lor la aprecierea instanței de judecată. Deci, caracterul atenuant al acestor împrejurări nu poate fi stabilit decât **a posteriori** de către instanța de judecată care are obligația, când le reține, să le indice în mod concret și să motiveze caracterul lor.

Instanța nu este obligată să recunoască în mod automat realitățile obiective și să constate că au un caracter ușurător. Circumstanțele atenuante judiciare, **se constată, se recunosc și se aplică** de către instanță, în mod facultativ, pe baza liberei sale aprecieri. Instanța de judecată poate să recunoască sau nu caracterul atenuant unor stări, situații, atitudini, etc., în funcție de evaluarea globală pe care o face asupra gradului de pericol social al infracțiunii și a pericolozității infractorului⁷⁰.

În doctrina de specialitate s-a arătat că în stabilirea circumstanțelor atenuante trebuie avute în vedere datele personale ale inculpatului și acele împrejurări care pot avea o legătură strânsă cu natura infracțiunii săvârșite. Astfel, în cazul infracțiunilor de violență vor interesa mai ales circumstanțele în care s-a

⁷⁰ Trib. Suprem, în componerea prev. de art. 39 al. 2 și 3 din Legea pentru organizarea judecătorească, dec. nr. 55/1976, în C.D. pe anul 1976, pag. 292; Trib. Suprem, secția penală, dec. nr. 156/1983, în R.R.D. nr. 4/1989, pag. 71;

produs atacul; la infracțiunile de fraudă se vor examina circumstanțele legate de mijloacele și modalitățile de executare⁷¹.

În formarea convingerii sale cu privire la existența circumstanțelor atenuante, instanța trebuie să țină seama de faptele comise, de gravitatea lor și să le raporteze la „cerințele politicii represive față de diferitele genuri de infracțiuni”⁷².

Instanța poate refuza aplicarea disp. art. 74 C. penal, dacă raportând-o la ansamblul faptei concrete și la persoana infractorului, nu o apreciază ca suficient de ușurătoare pentru a justifica stabilirea pedepsei sub minimul special.

Conform disp. art. 79 C. penal și disp. art. 356 al. 2 C. pr. penală, instanța are obligația să indice în mod concret, în cuprinsul hotărârii, împrejurările reținute ca circumstanțe atenuante⁷³ și să **motiveze** caracterul lor ușurător.

În cazul în care se respinge cererea de acordare a circumstanțelor atenuante judiciare, legea nu cere în mod expres ca această respingere să fie motivată, dar având în vedere dispozițiile cu caracter general din Codul de procedură penală referitoare la motivarea hotărârilor judecătorești, consider că asemenea hotărâri, trebuie motivate. De fapt și practica judiciară s-a pronunțat în acest sens⁷⁴.

Circumstanțele agravante legale fac obiectul celei de-a III a secțiuni a ultimului capitol al lucrării. Circumstanțele agravante legale, sunt acele împrejurări prevăzute explicit în legea penală care influențează întotdeauna și în același sens asupra gradului de pericol social al faptei și al făptuitorului sporind gravitatea acestui pericol și relevând necesitatea ca, în funcție de intensitatea influenței pe care circumstanța agravantă o exercită, să se stabilească o pedeapsă mai severă, care să asigure cu maximă eficiență realizarea funcției sale⁷⁵.

Circumstanțele agravante legale sunt prevăzute în art. 75 C. penal, mai exact la literele a - f C. penal. Acestea sunt:

1. săvârșirea faptei de trei sau mai multe persoane împreună;
2. săvârșirea infracțiunii prin acte de cruzime, prin violențe asupra membrilor familiei ori prin mijloace care prezintă pericol public;
3. săvârșirea infracțiunii de către un infractor major, dacă aceasta a fost comisă împreună cu un minor;

⁷¹ I. Tanoviceanu, V. Dongoroz, op. cit., vol. II, pag. 278-279;

⁷² Șt. Daneș, „Drept penal. Partea generală”, pag. 419;

⁷³ Ibidem, pag. 418;

⁷⁴ V. Papadopol, notă la dec. pen. nr. 6557/1954 a Trib. reg. Pitești în L.P. nr. 4/1955, pag. 368; Justin Grigoraș, op. cit., pag. 127;

⁷⁵ V. Dongoroz și colaboratorii, „Explicații teoretice...” vol. II, pag. 160;

4. săvârșirea infracțiunii pe temei de rasă, naționalitate, etnie, limbă, religie, gen, orientare sexuală, opinie, apartenență politică, convingeri, avere, origine socială, vârstă, dizabilitate, boală cronică necontagioasă sau infecție HIV/SIDA;
5. săvârșirea infracțiunii din motive josnice;
6. săvârșirea infracțiunii în stare de beție anume provocată în vederea comiterii faptei;
7. săvârșirea infracțiunii de către o persoană care a profitat de situația prilejuită de o calamitate.

În disp. art. 75 al. 2 C. penal, legea se referă și la alte împrejurări care impun faptei un caracter grav, însă aceste împrejurări trebuiesc apreciate de instanță. Dacă urmează a fi apreciate de instanța de judecată, înseamnă că ele sunt circumstanțe agravante judiciare.

Nu în ultimul rând, sunt analizate circumstanțele agravante judiciare; Spre deosebire de circumstanțele agravante legale analizate, a căror aplicare, odată constatate, este obligatorie, pot exista și alte împrejurări decât cele enumerate în art. 75 al. 1 lit. a-f C. penal, de natură să imprime un caracter grav faptei, adică un grad de pericol social sporit al acesteia sau al făptuitorului, circumstanțe al căror caracter agravant este evaluat de către instanța de judecată (art. 75 al. 2 C. penal)⁷⁶.

Legea nu indică explicit, cu titlu de exemplu, asemenea împrejurări, dar instanța are deplina libertate de a reține ca circumstanță agravantă, în cazurile concrete, orice împrejurare care imprimă faptei, în mod neîndoielnic și într-o măsură deosebită, un caracter grav⁷⁷.

Circumstanțele agravante judiciare sunt stări, situații, împrejurări, realități obiective care atunci când există, instanța nu poate face abstracție de ele dar, deși le constată prezența, ea nu este ținută să le recunoască, în mod automat caracterul agravant. Acest lucru are loc în mod facultativ numai atunci când integrându-le în complexul tuturor celorlalte clemente ce conturează fapta și personalitatea făptuitorului, instanța apreciază că latura agravantă are o mare pondere în caracterizarea acestora⁷⁸.

⁷⁶ În N.C. penal, legiuitorul reglementează într-un text distinct circumstanțele agravante judiciare (art. 91);

⁷⁷ V. Dongoroz și colab., „Explicații teoretice...”, vol. II, p. 168;

⁷⁸ Șt. Daneș, V. Papadopol, op. cit., p. 221;

Pot fi reținute ca fiind circumstanțe agravante judiciare acele împrejurări care seamănă cu cele enumerate în art. 75 al. 1 C. penal, (de exemplu, împrejurarea că făptuitorul s-a servit la săvârșirea faptei de o persoană iresponsabilă) sau împrejurări similare celor reținute ca fiind circumstanțe agravante în partea specială (de exemplu, premeditarea, care ar putea să se extindă și la alte infracțiuni decât cea de omor, sau faptul că s-au cauzat premeditat vătămări mai multor persoane) sau împrejurări care în general au caracter bivalent, dar într-un caz determinant pot fi reținute ca fiind agravante, prezentând un grad de pericol social sporit (de exemplu, beția făptuitorului).

Deși legea nu prevede ca necesară îndeplinirea niciunei condiții pentru ca o anumită stare, situație sau împrejurare să poată fi reținută ca circumstanță agravantă, se deduce totuși din textul art. 75 al. 2 C. penal că se impune ca starea, situația sau împrejurarea respectivă să fie legată structural de faptă, pentru că numai astfel poate imprima acesteia un caracter grav. În acest sens, s-a decis că împrejurarea în care inculpatul, condamnat pentru uciderea soției sale, este bețiv iar în trecut a bătut-o de mai multe ori pe victimă, nefiind legată structural de faptă, nu poate fi reținută ca circumstanță agravantă a infracțiunii de omor calificat⁷⁹.

Pe de altă parte, este necesar ca starea, situația sau împrejurarea avută în vedere să sporească atât de mult pericolul social al faptei încât, în condițiile date, să se impună fie depășirea maximului special al pedepsei, fie în orice caz, stabilirea unei pedepse apropiate de maximul special⁸⁰.

În practica judiciară, s-a decis că instanțele pot face aplicarea prevederilor art. 75 al. ultim C. penal dacă inculpatul a comis infracțiunea de tâlhărie noaptea, în timp ce își îndeplinea serviciul de paznic, iar ulterior a îngreunat cercetările penale și s-a opus la restituirea bunurilor însușite⁸¹; tot astfel dacă inculpatul, după uciderea concubinei, a încercat să se sustragă urmăririi penale, dând totodată declarații contradictorii⁸².

Nu există niciun temei ca numai împrejurările referitoare la faptă să poată fi luate în considerare ca circumstanțe agravante, instanța având libertatea să evalueze orice împrejurare care ar putea avea un asemenea caracter.

⁷⁹ Trib. Suprem, s. pen., dec. nr. 715/1982, în C.D. 1982, p. 228;

⁸⁰ **Șt. Daneș, V. Papadopol**, op. cit., p. 222;

⁸¹ Trib. Suprem, s. pen., dec. nr. 1179/1973, în **V. Papadopol, M. Popovici**, „Repertoriu I”, p. 62;

⁸² Trib. Suprem, s. pen., dec. nr. 663/1981, în R.R.D. nr. 2/1982, p. 65; C.A. Pitești, s. pen., dec. nr. 331/2006, nepublicată;

Expresia folosită în art. 75 al. final „imprimă faptei un caracter grav” nu poate fi interpretată ca restrângând sfera împrejurărilor cu vocația agravantă numai la cele reale, deoarece în sens larg pot imprima un caracter grav faptei și circumstanțele legate de persoană ori de scopurile urmărite de aceasta⁸³.

De asemenea, s-ar putea face aplicarea prevederilor art. 75 alin final dacă instanța, pe lângă împrejurarea agravantă reținută în cazul art. 176 lit. a C. penal (cruzime), ar stabili și existența altor agravante (lovire anterioară, repetată a victimei, izgonirea ei din casă)⁸⁴.

Nu ar fi însă aplicabilă agravanta prevăzută în art. 75 al. ultim C. penal atunci când aceste împrejurări ar constitui circumstanțe agravante legale speciale, fiind incluse ca elemente circumstanțiale în conținutul agravat ori calificat al infracțiunii.

În consecință, omorul săvârșit prin acte de cruzime, cu premeditare și profitând de starea de somn în care se afla victima se încadrează în dispozițiile art. 175 lit. a și d C. penal și art. 176 lit. a C. penal, fără a putea fi aplicate și dispozițiile art. 75 al. 2 C. penal.⁸⁵

Totodată, s-a decis că s-ar putea face aplicarea prevederilor art. 75 al. (2) C. penal, în cazul infracțiunii de furt sau tâlhărie, dacă inculpatul a acționat cu premeditare, considerată ca o circumstanță agravantă judiciară (inculpatul, urmărind să-i sustragă victimei banii pe care-i avea asupra sa, a invitat-o acasă la el, unde a adus-o în stare de gravă ebrietate)⁸⁶; ori dacă împrejurarea considerată agravantă, respectiv săvârșirea unor infracțiuni concurente, atrage aplicarea altor dispoziții legale⁸⁷.

Dacă împrejurarea invocată ca agravantă este existența concursului de infracțiuni ori a recidivei, instanța nu ar putea face aplicarea art. 75 al. final pentru acest motiv, deoarece în cazurile respective sunt incidente alte dispoziții legale pe baza cărora se poate ajunge la pronunțarea unor sancțiuni severe⁸⁸.

⁸³ **G. Antoniu, C. Bulai**, „Practică judiciară penală”, vol. II, p. 67;

⁸⁴ Trib. Suprem, s. pen., dec. nr. 1406/1984, în R.R.D. nr. 10/1985, p. 74;

⁸⁵ Trib. Suprem, s. pen., dec. nr. 2085/1975, în C.D. 1975, p. 344; Trib. Suprem, s. pen., dec. nr. 257/1972, în R.R.D. nr. 9/1972, p. 173;

⁸⁶ Trib. jud. Alba, dec. nr. 588/1980, în R.R.D. nr. 3/1983, p. 23; Trib. jud. Prahova, dec. pen. nr. 2337/1981, în R.R.D. nr. 9/1981, p. 52, cu note de **I. Mitroiu și V. Pătulca**;

⁸⁷ Trib. jud. Timiș, dec. pen. nr. 476/1971, în R.R.D. nr. 12/1971, p. 156;

⁸⁸ **G. Antoniu, C. Bulai**, „Practică judiciară penală”, vol. II, p. 67;

Secțiunea a V a este dedicată propunerilor de lege ferenda în materia circumstanțelor. Analiza aprofundată a instituției circumstanțelor atât în lumina doctrinei penale cât și a jurisprudenței, ținând seama și de reglementarea acestei instituții în alte țări, în special în țările Uniunii Europene, relevă unele aspecte care ar putea exista și în atenția legiuitorului român, în cadrul procesul de reformă a legislației penale și de adaptare a legislației române exigențelor europene.

Am putea împărți aceste aspecte după cum se referă la experiența legii penale române în vigoare sau la experiența altor legislații penale europene, în special la legislația penală a Uniunii Europene.

Referindu-ne la experiența legislației penale române, adică la obiecțiunile care s-au adus în doctrina noastră penală reglementării circumstanțelor atenuante legale, sugerăm unele modificări ale poziției acestor circumstanțe. După părerea noastră, împrejurarea prevăzută la art. 73 lit. a C. penal (depășirea limitelor legitimei apărări sau ale stării de necesitate), ca circumstanță atenuantă legală, își găsește locul mai potrivit în art. 74 C. penal, care reglementează circumstanțele atenuante judiciare, constituind împrejurări care pot avea caracterul unor circumstanțe atenuante.

În doctrină s-a motivat că n-ar fi just ca persoana care a depășit cu știință limitele legitimei apărări, urmărind să-1 pedepsească pe agresor pentru îndrăzneala acestuia de a se manifesta agresiv pentru un conflict anterior, să beneficieze de circumstanța atenuantă legală⁸⁹.

Tot astfel n-ar fi just să beneficieze de atenuarea pedepsei în mod obligatoriu și persoana care, deși aflată în stare de necesitate, a profitat de acest prilej pentru a provoca altei persoane, cu sânge rece (de pildă, din răzbunare), urmări mai grave decât cele care s-ar fi putut produce, dacă pericolul nu era înlăturat⁹⁰.

Atât excesul scuzabil în materia legitimei apărări, când apărarea este disproporționată față de atac, cât și depășirea limitelor stării de necesitate, presupun existența unei anumite lucidități a făptuitorului, reacția exagerată neavând la bază nici starea de tulburare sau temere, nici necunoașterea împrejurării că ar provoca urmări mai grave decât cele care s-ar fi putut produce dacă n-ar fi intervenit, întrucât această luciditate ar putea reflecta intenția făptuitorului de a-1 pedepsi pe agresor ori de a-i provoca pagube mai mari pentru a se răzbuna pe cel

⁸⁹ **St. Daneș, V. Papadopol**, op. cit., p. 159;

⁹⁰ *Ibidem*, p. 164;

pretins salvat, beneficiul automat de reducere a pedepsei apare ca nejustificat; de aceea, propunem transferarea împrejurărilor prevăzute în art. 73 lit. a C. penal în categoria circumstanțelor atenuante judiciare. În felul acesta instanța nu va fi obligată la o reducere automată a pedepsei, ci va putea aprecia de la caz la caz dacă depășirea limitei legitimei apărări sau a stării de necesitate s-a datorat unor cauze care îl pun într-o lumină favorabilă pe inculpat ori, dimpotrivă, reflectă intenția acestuia de se răzbuna ori „de a da o lecție” celui care a inițiat acțiunea de apărare ori de salvare.

Totodată, având în vedere datele rezultate din activitatea practică, observăm că legiuitorul ar putea identifica și alte împrejurări sau situații care să reprezinte circumstanțe atenuante judiciare. Ne gândim la situația în care fapta penală este comisă cu discernământ diminuat și care nu atrage iresponsabilitatea⁹¹, ori când valoarea prejudiciului cauzat proprietății părții vătămate este foarte redusă⁹², sau în cazul urmărilor provocate din cauza senilității⁹³, ori în cazul nivelului cultural redus sau a lipsei de experiență a infractorului, dar și atunci când mobilul ori scopul cu care a acționat infractorul pune în evidență pericolul redus al persoanei acestuia.

De asemenea, legiuitorul român se poate inspira, în ce privește circumstanțele atenuante legale sau judiciare, și din legislația țărilor membre ale Uniunii Europene sau a altor țări.

Avem în vedere următoarele împrejurări semnificative care ar putea fi preluate și în viitorul Cod penal român:

- autorul a produs o daună foarte redusă în cazul infracțiunilor patrimoniale sau a altor infracțiuni susceptibile de a produce prejudicii (Codul penal italian);
- autorul a acționat sub influența unei mulțimi tumultuoase (Codul penal italian);
- atunci când capacitatea făptuitorului de a înțelege caracterul penal al faptei sau de a acționa a fost grav diminuată în momentul săvârșirii faptei (Codul penal german);
- atunci când făptuitorul, după comiterea faptei, informează autoritățile despre pregătirea unei infracțiuni, înlesnind identificarea complicilor și a autorilor (Codul penal francez);

⁹¹ Trib. Suprem, col. pen., dec. nr. 44/1961, în C.D. 1961, p. 433;

⁹² Trib. Mun. București, s. a II-a pen., dec. nr. 1880/1976, în **V. Papadopol, M. Popovici**, „Repertoriu II”, p. 50;

⁹³ Plenul Trib. Suprem, dec. de îndrumare nr. 12/1968, în C.D. 1968;

- eroarea de drept non invincibilă (Codul penal belgian);
- mobilul onorabil (Codul penal belgian);
- dacă a trecut o perioadă mai mare de timp de la comiterea infracțiunii, timp în care făptuitorul a avut o bună conduită (Codul penal portughez);
- infracțiunea fost comisă ca rezultat al comportamentului ilegal și imoral al victimei (Codul penal letonian);
- făptuitorul a comis infracțiunea la o vârstă apropiată de cea a copilăriei sau în timpul minorității (Codul penal ceh);
- făptuitorul a comis infracțiunea sub influența ordinelor sau a relațiilor de subordonare (Codul penal slovac);
- atunci când delictul a fost comis de către o femeie însărcinată sau de o persoană înaintată în vârstă (Codul penal estonian);
- săvârșirea infracțiunii a fost determinată de greutatea vieții ori din motive generoase, altruiste (Codul penal al Federației ruse).

În ce privește circumstanțele agravante legale, considerăm că formularea circumstanței prevăzută în prezent în art. 75 al. 1 lit. a C. penal „săvârșirea faptei de trei sau mai multe persoane împreună”, ar putea fi îmbunătățită, deoarece semnificația expresiei „săvârșită împreună” a fost și este controversată.

După unii autori, expresia a fost identificată cu participația, fiind considerată că se realizează ori de câte ori la comiterea infracțiunii au contribuit, în orice mod sau calitate, cel puțin trei participanți⁹⁴.

Acest punct de vedere nu a fost împărtășit de alți autori, arătându-se că săvârșirea faptei împreună înseamnă o săvârșire în comun, o conlucrare conjugată, simultană, concomitentă, a mai multor persoane⁹⁵.

Într-adevăr, „săvârșirea împreună” a faptei prevăzută de legea penală se identifică cu actele de autorat, când executarea este nemijlocită, cât și cu actele de complicitate sau instigare numai dacă simt concomitente, fiind excluse actele de instigare și complicitate anterioară.

Pentru înlăturarea acestor controverse, sugerăm ca această împrejurare să fie formulată astfel: „săvârșirea faptei de trei sau mai multe persoane împreună, acționând concomitent”.

În raport de generalitatea formulării, cum și datorită faptului că este destul de rar întâlnită în activitatea practică, credem că circumstanța prevăzută în art. 75

⁹⁴ C. Bulai, „Manual de drept penal”, p. 162;

⁹⁵ Șt. Daneș, V. Papadopol, op. cit., p. 162;

al. 1 lit. d C. penal (săvârșirea infracțiunii din motive josnice) ar putea funcționa mai bine ca circumstanță agravantă specială, inclusă în conținutul constitutiv al unor infracțiuni sau ca element circumstanțial în conținutul constitutiv al unor infracțiuni agravante.

Considerăm că ar putea fi identificate și alte împrejurări care să constituie circumstanțe agravante legale, cum ar fi de exemplu:

- săvârșirea infracțiunii de către o persoană care a profitat de situația prilejuită de o stare de asediu sau stare de necesitate;
- săvârșirea infracțiunii asupra unei persoane aflate în imposibilitate de a se apăra sau de a-și exprima voința, ori asupra unui minor care nu a împlinit 15 ani;
- săvârșirea infracțiunii pentru a se sustrage pe sine sau pe altul de la urmărire, arestare sau executarea pedepsei;
- săvârșirea infracțiunii pentru a înlesni sau ascunde comiterea altei infracțiuni.

Și în ce privește circumstanțele legale agravante, de asemenea, legiuitorul român s-ar poate inspira din legislația țărilor membre ale Uniunii Europene sau a altor țări.

În acest sens, redăm mai jos unele împrejurări semnificative cu caracter agravant existente în legislația penală străină:

- dacă autorul a comis fapta prin abuz de putere sau prin încălcarea obligațiilor de serviciu inerente unei funcții publice (Codul penal italian);
- dacă autorul a comis fapta contra unui funcționar public sau contra unei persoane însărcinate cu prestarea unui serviciu public (Codul penal italian);
- săvârșirea faptei cu premeditare, constând în săvârșirea infracțiunii pe baza unui plan elaborat anterior comiterii unei fapte determinante (Codul penal francez);
- săvârșirea faptei cu perfidie, adică folosindu-se de mijloace care să-i ascundă intențiile și să evite riscul de a fi cunoscut de victimă (Codul penal spaniol);
- săvârșirea infracțiunii ca urmare a unei recompense sau promisiuni (Codul penal spaniol);
- făptuitorul a abuzat de poziția, încrederea sau de confidența ce i-a fost acordată de victimă (Codul penal suedez);
- infracțiunea a fost comisă prin utilizarea de arme, exploziv sau într-un alt mod la fel de periculos (Codul penal lituanian);
- comiterea delictului în mod conștient împotriva unei persoane având vârsta mai mică de 18 ani sau care este gravidă ori cu vârstă înaintată și care avea nevoie de îngrijire ori prezintă tulburări mentale importante (Codul penal estonian);

- săvârșirea infracțiunii prin atragerea unor persoane cu grave tulburări psihice sau în stare de ebrietate, ori a unui minor iresponsabil (Codul penal al Federației Ruse).

În ce privește circumstanțele agravante judiciare, art. 75 al. ultim din actualul Cod penal prevede că instanța poate reține ca circumstanțe agravante și alte împrejurări care imprimă faptei un caracter grav. Expresia „alte împrejurări care imprimă faptei un caracter grav” a creat în practica judiciară unele controverse. Pe de o parte, se susține că împrejurarea, starea, situația care constituie circumstanță agravantă judiciară trebuie să fie legată structural de faptă⁹⁶, iar pe de altă parte se susține că împrejurarea, starea, situația poate avea și caracter personal⁹⁷. În ce privește efectele circumstanțelor atenuante și agravante, sugerăm a se adopta un sistem mai simplu și mai ușor așa cum se procedează în unele țări membre ale Uniunii Europene.

Un asemenea sistem există în legislația penală italiană, portugheză, poloneză, slovacă etc.

În Codul penal german, reducerea ce se aplică pedepsei închisorii și amenzii este de 3/4 din pedeapsa prevăzută de lege, iar în Codul penal spaniol reducerea și respectiv majorarea pedepsei este de 1/2.

Desigur, în cazul pedepsei detențiunii pe viață, singura posibilitate de atenuare constă în aplicarea pedepsei închisorii când există circumstanțe atenuante, pe o anumită perioadă relativ determinată.

Raționamentul de mai sus este valabil în raport de actualele categorii de pedepse.

În condițiile în care s-ar reglementa o nouă scară a pedepselor principale cum ar fi: detențiunea pe viață, detențiunea severă pentru crime și închisoare strictă, închisoare, amenda sub forma zilelor amendă, munca în folosul comunității pentru delikte, sugerăm ca, în caz de circumstanțe atenuante, pedeapsa să fie coborâtă în categoria imediat inferioară.

Prevederea din art. 77 C. penal, referitoare la efectele circumstanțelor atenuante în cazul pedepsei detențiunii pe viață, nu ar mai trebui reglementată în mod distinct, ci printr-o prevedere comună care să cuprindă modul de reglementare al efectelor tuturor circumstanțelor atenuante.

⁹⁶ Trib. Suprem, s. pen., dec. nr. 715/1982, în C.D. 1982, p.228;

⁹⁷ G. Antoniu, C. Bulai, „Practică judiciară penală”, vol. II, p. 67;

Articolul 79 C. penal, care are ca „nomen iuris” indicarea circumstanțelor, poate fi completat în sensul că, împrejurările reținute ca circumstanțe atenuante sau agravante să nu fie numai menționate în hotărârea judecătorească, dar și, mai ales, motivate în această hotărâre. Drept consecință, denumirea marginală ar putea fi - „indicarea și motivarea circumstanțelor”.

Prevederile art. 80 C. penal, privind concursul între cauzele de agravare și de atenuare, necesită de asemenea o rezolvare superioară, întrucât actuala reglementare este incompletă și imprecisă.

Această problemă nu este ușor de rezolvat, întrucât activitatea practică ne poate pune în diverse situații și anume:

- concurs între două sau mai multe circumstanțe atenuante;
- concurs între două sau mai multe circumstanțe agravante;
- concurs între circumstanțe agravante și atenuante;
- concurs între stări de agravare (recidivă, infracțiune continuată, concurs de infracțiuni) și circumstanțe agravante;
- concurs între stări de agravare și circumstanțe atenuante;
- concurs între stări de atenuare (tentativă) și circumstanțe atenuante.

Considerăm că soluția adoptată în Codul penal italian și preluată de legiuitorul român prin Legea nr. 301/2004, potrivit căreia pedeapsa se stabilește în funcție de preponderența cauzelor și echivalența acestora, ni se pare rațională și eficientă. Această rezolvare pare a fi mult superioară celei prezente, care este susceptibilă de multe interpretări și soluții contradictorii.

În sfârșit, considerăm că se impune o nouă sistematizare a reglementării instituției circumstanțelor, recomandând următoarea ordine:

- a. enumerarea circumstanțelor atenuante legale;
- b. enumerarea circumstanțelor atenuante judiciare;
- c. efectele circumstanțelor atenuante pentru persoana fizică în cazul pedepsei aplicării detențiunii pe viață, pedepsei închisorii și pedepsei amenzii și cu privire la pedepsele complementare;
- d. efectele circumstanțelor atenuante în cazul persoanei juridice;
- e. enumerarea circumstanțelor agravante legale;
- f. reglementarea circumstanțelor agravante judiciare (printr-un articol de lege separat și nu printr-un alineat în cadrul textului, cum este în prezent);
- g. efectele circumstanțelor agravante pentru persoana fizică în cazul pedepselor privind închisoarea și amenda;
- h. efectele circumstanțelor agravante pentru persoana juridică;

- i. indicarea și motivarea circumstanțelor;
- j. reglementarea concursului între cauzele de agravare și de atenuare.

După părerea noastră, adoptarea acestor sugestii ar putea să contribuie la o reglementare superioară a instituției circumstanțelor în dreptul penal român.

3. A. A. ATANASIU *„Elemente de psihologie medicală”*, Editura Medicală, București, 1983;
9. BASARAB M. *„Drept penal. Partea generală”*, E.D.P., București, 1983;
10. BASARAB M. *„Drept penal. Partea generală”*, vol. II, Ed. Lumina-Lex, București, 1997;
11. BASARAB M. *„Codul penal comentat. Partea generală”*,
PAȘCA V. vol. I, Editura Hamangiu, 2007;
MATEUȚ GH.
BUTIUC C.
12. BÂRSAN C. *„Convenția Europeană a Drepturilor Omului”*, comentariu pe articole, vol. I și II, Editura C.H. Beck, București, 2005;
13. BIRÓ L. *„Drept penal. Partea generală”*, Centrul de multiplicare al Universității „Babeș-Bolyai”, Cluj, 1971;
14. BOGDAN D. *„Arestarea preventivă și detenția în jurisprudența C.E.D.O.”*, București, 2008;
15. BONTAȘ I. *„Pedagogie. Tratat”*, ed. a V-a revăzută și adăugită, Ed. Bic All, București, 2001;
16. BOROI AL. *„Drept penal. Partea specială”*, NISTOREANU
GH. ediția a III-a, Ed. All Beck, București, 2005;

27. DIMA T. *„Drept penal. Partea generală”*,
Ed. Lumina-Lex, București, 2001;
28. DIMA T. *„Drept penal – partea generală”* vol I și II,
Editura Lumina-Lex, 2004;
29. DONGOROZ V. *„Drept penal. Tratat”*,
reeditarea ediției din 1939,
Ed. Societății Tempus &
Asociația Română de Științe Penale,
București, 2000;
30. DOBRINOIU V. *„Drept penal – partea specială”*,
Ed. Lumina-Lex, București, 2002, vol. I;
31. DOBRINOIU V.
ȘI COLAB. *„Drept penal. Partea generală”*,
Ed. Europa Nova, București, 1997;
32. DOBRINOIU V. *„Drept penal – partea specială”*,
Ed. Lumina-Lex, București, 2004;
33. DONGOROZ V. ȘI COLAB. *„Explicații teoretice ale Codului penal român.
Partea generală”*, vol. I
Ed. Academiei Române, București, 1969;
34. DONGOROZ V. ȘI COLAB. *„Explicații teoretice ale Codului penal român
Partea generală”*, vol. II,
Ed. Academiei Române, București, 1970;
35. DONGOROZ V. ȘI COLAB. *„Explicații teoretice ale Codului penal român.
Partea generală”*, vol. III
Ed. Academiei Române, București, 1971;

36. DRAGOMIRESCU V. *„Psihosociologia comportamentului deviant”*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976;
37. ENĂCHESCU C. *„Tratat de psihopatologie”*, Ed. Tehnică, București, 2001;
38. GIURGIU N. *„Răspunderea și sancțiunile de drept penal”*, Ed. Neuron, Focșani, 1995;
39. GRIGORAȘ J. *„Individualizarea pedepsei”*, Ed. Științifică, București, 1969;
40. HANGA V. *„Istoria dreptului românesc”*, Ed. Academiei Române, 1980;
41. HOTCĂ ADRIAN MIHAI *„Drept penal, partea generală”*, Editura C.H. Beck, București, 2007;
42. IONESCU A. V. *„Legitima apărare și starea de necesitate”*, Ed. Științifică, București, 1972;
43. JARKA O. B. *„Jurisdicția penală internațională”*, ediția a II-a, Editura C.H. Beck, București, 2008;
44. IVAN GH. *„Individualizarea pedepsei”*, Ed. C.H. Beck, București, 2007;
45. MAZILU D. *„Integrare europeană. Drept comunitar și instituții europene”*, Ed. Lumina-Lex, București, 2001;
46. MITRACHE C. *„Drept penal român. Partea generală”*, Ed. Șansa, București, 1997;

47. MITRACHE C.
MITRACHE CR. *„Drept penal român. Partea generală”*,
ed. a II-a, Ed. Universul juridic,
București, 2003;
48. NEAGU I. *„Tratat de procedură penală. Partea
generală”*, Ed. Universul Juridic, București, 2008;
49. NEAGU I. *„Tratat de procedură penală. Partea
specială”*, Ed. Universul Juridic, București, 2009;
50. NEAGU I.
DAMASCHIN M. *„Codul de procedură penală adnotat
cu legislație și jurisprudență”*, Ed. Universul
Juridic, București, 2009;
51. OANCEA I. *„Drept penal. Partea generală”*,
E.D.P., București, 1971;
52. PARASCHIV E. *„Izvoarele formale ale dreptului”*,
Ed. C.H. Beck, București, 2007;
53. PARASCHIV G. *„Drept penal al Uniunii Europene”*,
Editura C.H. Beck, București,
2008;
54. PASCU ILIE *„Drept penal, partea generală”*,
Editura Hamangiu, București,
2007;
55. PINTENEALĂ GH. *„Circumstanțele cu relevanță penală și
tratamentul lor în legea penală
română”*, Ed. Dacia Europa Nova, Lugoj,
2001;
56. POPESCU D.
NĂSTASE A. *„Drept internațional public”*, Casa de
Editură și Presă Șansa SRL, București,
1997;

57. PREDESCU O. *„Convenția Europeană a Drepturilor Omului și Dreptul penal român”*,
Editura Lumina-Lex, București, 2006;
58. RISTEA I. *„Regimul circumstanțelor în dreptul penal român”*,
Ed. C.H. Beck, București, 2009;
59. STRETEANU FL. *„Răspunderea penală a persoanei*
CHIRIȚĂ R. *juridice”*, Ed. Rosetti, București, 2002;
60. STELIAN SCĂUNAȘ *„Dreptul internațional al drepturilor*
omului”,
Ed. All Beck, București, 2003;
61. TANOVICEANU I. *„Tratat de drept și procedură penală”*,
comentat de V. Dongoroz, ed. a II-a, vol. III,
Tipografia Curierul judiciar, București,
1926;
62. TĂNĂSESCU I. *„Drept penal general”*,
ȘI COLAB. Ed. All Beck, București, 2002;
63. TRINCHICI M. A. *„Drept penal, partea generală”*,
Editura Universul juridic, București,
2009;
64. UNGUREANU A. *„Drept penal român. Partea generală”*,
Ed. Lumina-Lex, București, 1995;
65. VASILIU T. *„Codul penal comentat și adnotat,*
ȘI COLAB. *partea generală”*,
Ed. Științifică, București, 1977;
66. VINTILĂ DONGOROZ *„Explicații teoretice ale Codului*
SIEGFRIED KAHANE *penal român – Partea generală”*,
ION OANCEA vol. II, Editura Academiei

**RODICA STĂNOIU
FODOR
NICOLETA ILIESCU
CONSTANTIN BULAI
VICTOR ROȘCA**

Române și editura All Beck, **IOSIF**
București, 2003;

67. VOLONCIU N. BARBU „*Codul de procedură penală comentat, art. ALINA 62 – 136, Probele și mijloacele de probă*”, Editura Hamangiu, București, 2007;

68. VOLONCIU N. RALUCA MOROȘANU „*Codul de procedură penală comentat, art. 415-464. Executarea hotărârilor penale*”, Editura Hamangiu, București, 2007;

69. ZOLYNEAK M. NICHINIVICI M. I. „*Drept penal, Partea generală*”, Editura Fundației Chemarea, Iași, 1999;

II. STUDII, ARTICOLE, NOTE

1. **ANTONIU G.** - „*Contribuții la studiul esenței, scopului și funcției pedepsei*” în R.D.P. nr. 2/1998;
2. **ANTONIU G.** - „*Cu privire la reglementarea cauzelor de agravare și atenuare a pedepselor*” în R.D.P. nr. 4/1970;
3. **ANTONIU G.** - „*Elementul material din norma de încriminare*” în R.D.P. nr. 2/1999;
4. **ANTONIU G.** - „*Partea generală a Codului penal într-o viziune europeană*” în R.D.P. nr. 1/2004;
5. **ANTONIU G.** - „*Reflecții asupra pluralității de infracțiuni*” în R.R.D. nr. 4/1999;

6. **ANTONIU G.** - „**Sancțiunea penală. Concept și orientări**” în R.R.D. nr. 10/1981;
7. **ANTONIU G.** - „**Răspunderea penală a persoanei juridice**” în R.D.P. nr. 1/1996;
8. **ANTONIU G.** - „**Unitatea de infracțiune. Contribuții**” în R.D.P. nr. 3/1999;
9. **ANTONIU G.** - „**Legislație comunitară și legea penală**” în R.D.P nr. 2/2001;
10. **ANTONIU G.** - „**Dreptul penal și integrarea europeană**” în R.D.P. nr. 3/2001;
11. **ANTONIU G.** - „**Activitatea normativă penală a Uniunii Europene (III)**”, în R.D.P. nr. 3/2007;
12. **BASARAB M.** - „**Partea generală a Codului penal român într-o perspectivă europeană**” în R.D.P. nr. 1/2004;
13. **BIRO L.** - „**Gradul de pericol social al faptei săvârșite – Criteriu general de individualizare a pedepsei**” în „*Studia Universitatia Babeș-Bolyai*”, Seria Jurisprudența, Cluj, 1971;

III. JURISPRUDENȚĂ

1. **ANTONIU G.** - „**Practică judiciară penală**” vol. I, **BULAI C.** Editura Academiei Române, București, 1988;
2. **ANTONIU G.** - „**Practică judiciară penală**” vol. II,

- BULAI C.** Editura Academiei Române, București, 1990;
3. **ANTONIU G.** - „**Practică judiciară penală**” vol. III,
BULAI C. Editura Academiei Române, București, 1992;
4. **B.J.** - „**Culegere de practică judiciară**”, sem.
II/1998, Ed. Lumina-Lex, București, 2001;
5. **B.J.** - „**Culegere de decizii pe anul 1988**”,
Ed. Argesis, 1999;
6. **B.J.** - „**Culegere de decizii pe anul 2006**”,
Editura C.A. București, 2007;
7. **CURTEA DE APEL** - „**Culegere de practică judiciară penală pe**
BUCUREȘTI **anul 1997, cu note de Papadopol V.**”,
Editura Holding Reporter, 1998;
8. **CURTEA DE APEL** - „**Culegere de practică judiciară penală pe**
BUCUREȘTI **anul 1998, cu note de Papadopol V.**”,
Editura All Beck, 1999;
9. **CURTEA DE APEL** - „**Practică judiciară penală pe anii 2001-**
BUCUREȘTI **2002**”, Editura Brilliance, Piatra Neamț, 2004;
10. **CURTEA DE APEL** - „**Culegere de practică judiciară în materie**
BUCUREȘTI **penală, 1999**”, Ed. Rosetti, București, 2001;
11. **IONESCU G.** - „**Probleme de drept din jurisprudența Curții**
IONESCU I. **Supreme de Justiție în materie penală, 1990-**
2000”, Ed. Juris Argesis, Curtea de Argeș,
2002;
12. **MINISTERUL** - „**Culegere de practică judiciară 2002**”, Ed.

- JUSTIȚIEI** All Beck, București, 2003;
13. **PAPADOPOL V.
POPOVICI M.** - „**Repertoriu de practică judiciară**”, Editura Științifică, București, 1963;
14. **PAPADOPOL V.
POPOVICI M.** - „**Repertoriu de practică judiciară în materie penală pe anii 1976-1980**”, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982;
15. **PAPADOPOL V.
POPOVICI M.** - „**Repertoriu de practică judiciară în materie penală pe anii 1981-1985**”, București, 1989;
16. **PAPADOPOL V.** - „**Culegere de practică judiciară pe anii 1993-1998**”, Editura C.H. Beck, 1998;
17. **PAPADOPOL V.** - „**Culegere de practică judiciară penală pe anul 1997**”, Editura Holding Reporter, București, 1998;
18. **PAPADOPOL V.** - „**Culegere de practică judiciară penală pe anul 1998**”, Ed. All Beck, București, 1999;
19. **RAMAȘCANU B.** - „**Jurisprudența C.E.D.O. în cauzele împotriva României**”, Editura Hamangiu, București, 2008;
20. **TRIBUNALUL
BUCUREȘTI** - „**Culegere de practică judiciară 1994-1997**”, Ed. All Beck, București, 1999;
21. **TRIBUNALUL
BUCUREȘTI** - „**Culegere de practică judiciară în materie penală 2000-2004**” cu note explicative actualizate la 1 martie 2007, Editura Wolters Kluwer, 2007, București;

IV. BIBLIOGRAFIE STRĂINĂ

1. **ANTOLISEI F.** - „**Manuale di diritto penale – Parte generale**”, Milano, 1994;
2. **BECCARIA C.** - „**Dei delitti e delle pene**”, Livorno, 1764;
3. **BERELSON B.**
STEINER R. - „**Il comportamento umano**”, Editore Franco Angeli, Milano, 1969;
4. **BETTIOL G.** - „**Diritto penale, parte generale**”, Ottava edizione, CEDAM, Padova, 1973;
5. **BONNIE R. J. ȘI**
COLABORATORII - „**Criminal Law**”, New York, 1997;
6. **DESPORTES F.**
LE GUNEHEC F. - „**Le nouveau droit pénal**”, Editura Economica, Paris, 1998;
7. **FERI E.** - „**La sociologie criminelle**”, Paris, 1905;
8. **FIORE C.** - „**Diritto penale, Parte generale**”, Volume secondo, Torino, 1995;
9. **GARRAUD R.** - „**Traité theorique et pratique du droit penal francais**”, tome 2, 3ème édition, Sirey, Paris, 1914;
10. **GASTON S.**
LEVASSEUR G. - „**Droit pénal général**”, Dalloz, Paris, 1997;

BOULOC B.

11. **HEMAN CH.
VERHAEGEN J.** - „**Droit penal general**”, Bruxelles, 1995;
12. **JACQUES HENRI
ROBERT** - „**Droit pénal général**”, 5 éditions, Editura
Thémis droit privé, Paris, 2001;
13. **KANT I.** - „**Despre pedagogie**”, Ed. Paideea,
București, 2002;
14. **MALIM T. ȘI
COLABORATORII** - „**Perspective în psihologie**”, Editura
Tehnică, București, 1999;
15. **MANTOVANI F.** - „**Diritto penale, parte generale**”, Padova,
Cedam, 1992;
16. **MANZINI V.** - „**Trattato di diritto penale italiano**” vol. II,
Torino, 1933;
17. **MERLE R.
VITU A.** - „**Traité de droit criminel**”, Cujas, Paris,
1967;
18. **MERLE R.
VITU A.** - „**Traité de droit criminel**”, tome I, Cujas,
Paris, 1978;
19. **MERLE R.
VITU A.** - „**Traité de droit criminel**”, tome I, Cujas,
Paris, 1997;
20. **PADOVANI T.** - „**Diritto penale**”, Milano, 1990;
21. **PRADEL J.** - „**Droit penal general**”, Cujas, Paris, 2000;
22. **PRADEL J.
CORSTENS G.** - „**Droit pénal européen**”, 2e edition, Dalloz,
Paris, 2002;

23. **SALEILLES R.** - „**L’individualisation de la peine**”, Paris, Felix Alcan Editeur, 1909;
24. **SALUAGE R.** - „**Droit penale general**”, Grenoble, 1994;
25. **SCHMULTZER R.** - „**Convenția Europeană a Drepturilor Omului – Hotărâri CEDO contra României**”, Editura Moroșan, 2009;
26. **STEFANI G.** - „**Droit penal general**”, Dalloz, Paris, 1997;
- LEVASSEUR G.**
- BOULOC B.**
27. **VERHAEGEN J.** - „**Droit pénal général**”, 5 éditions, Editura
HENNAU CHR. Thémis droit privé, Paris, 2001;
28. **ZAPATERO L. A.** - „**Reformele penale în Spania**”, în R.D.P.
ZARZA G. A. nr. 2/2006;

CUPRINS

CUVÂNT INTRODUCATIV AL AUTORULUI	2
CAPITOLUL I	3
PEDEPSELE ȘI PROTECȚIA DREPTURILOR OMULUI	3
<u>SECȚIUNEA I</u>	3
INSTRUMENTE INTERNAȚIONALE ȘI REGIONALE	3
§1. <u>Declarația universală a drepturilor omului</u>	3
§2. <u>Carta europeană a drepturilor omului</u>	6
a) Pactul internațional privind drepturile civile și politice	6
b) Pactul internațional privind drepturile economice, sociale și culturale	7
§3. <u>Dreptul penal al Uniunii Europene</u>	8
§4. <u>Evoluția reglementărilor comunitare în domeniul dreptului penal</u>	16
<u>SECȚIUNEA a II-a</u>	19
INSTITUȚII ȘI CADRE INSTITUȚIONALE PRIVIND PEDEPSELE ȘI DREPTURILE OMULUI	19
§1. <u>Curtea Europeană a Drepturilor Omului</u>	19
§2. <u>Curtea Penală Internațională</u>	22
1. Înființarea Curții printr-un tratat. Avantaje. Dezavantaje	22
2. Curtea Penală Internațională – o organizație „sui generis”	23
3. Acordul de cooperare între C.P.I. și O.N.U.....	25
§3. <u>Drepturile fundamentale ale omului și procesul penal</u>	26
1. Asemănări și diferențe	28
2. Aspecte practice privind magistrației, avocației și interpreții.....	29
3. Tradiții juridice	32
4. Drepturile fundamentale din cadrul procesului penal	33
5. Considerații practice.....	35
§4. <u>Examen de practică judiciară CEDO din perspectiva principiului individualizării</u>	36
1. Ždanoka împotriva Letoniei	36
2. HIRST împotriva REGATULUI UNIT	41
3. Amihalachioaie împotriva Moldovei	43
4. Leger împotriva Franței.....	46
5. Cumpănă și Mazăre împotriva României	49
6. Buzescu împotriva României.....	52
§5. <u>Jurisdicția penală internațională</u>	55
1. Principiile răspunderii penale internaționale	55
<u>SECȚIUNEA a III-a</u>	63
COOPERAREA INTERNAȚIONALĂ	63

§1. <u>Istoricul cooperării internaționale în privința dreptului penal internațional</u>	63
1. Tratatul de la Versailles.....	66
2. Tribunalele de la Nurenberg și Tokyo.....	68
3. Carta ONU.....	71
4. Statutul de la Roma	74
CAPITOLUL II.....	77
CONSIDERAȚII TEORETICE PRIVIND CRITERIILE DE INDIVIDUALIZARE A PEDEPSELOR.....	77
<u>SECȚIUNEA I</u>	77
CONSIDERAȚII GENERALE	77
§1. <u>Noțiuni</u>	77
§2. <u>Individualizare</u>	79
§3. <u>Momentul individualizării</u>	79
§4. <u>Conceptul și necesitatea individualizării pedepselor</u>	80
§5. <u>Fundamentul, scopul, esența și funcțiile pedepsei în dreptul penal român</u> ...	82
<u>SECȚIUNEA a II-a</u>	88
MODALITĂȚI DE INDIVIDUALIZARE A PEDEPSEI	88
§1. <u>Individualizarea legală a sancțiunilor de drept penal</u>	88
§2. <u>Individualizarea judiciară a sancțiunilor de drept penal</u>	95
§3. <u>Individualizarea administrativă a sancțiunilor de drept penal</u>	98
<u>SECȚIUNEA a III-a</u>	99
CRITERIILE GENERALE SPECIFICE DE INDIVIDUALIZARE A PEDEPSELOR	99
§1. <u>Aspecte introductive – Sfera de aplicare a criteriilor</u>	99
§2. <u>Raporturile dintre criteriile de individualizare</u>	100
1. <u>Raportul dintre gradul de pericol social al faptei și persoana infractorului</u>	102
<u>SECȚIUNEA a IV-a</u>	106
GRADUL DE PERICOL SOCIAL AL FAPTEI SĂVÂRȘITE	106
§1. <u>Necesitatea criteriului</u>	106
§2. <u>Pericolul social și gradul de pericol social</u>	108
§3. <u>Elemente definitorii ale gradului de pericol social concret</u>	115
§4. <u>Gradul de pericol social concret și obiectul juridic al infracțiunii săvârșite</u> 117	
§5. <u>Gradul de pericol social concret și latura obiectivă a infracțiunii săvârșite</u> . 118	
§6. <u>Gradul de pericol social concret și latura subiectivă a infracțiunii săvârșite (vinovăția), precum și poziția psihică cu care acționează persoana (mobilul și scopul)</u>	126
<u>SECȚIUNEA a V-a</u>	127
PERSOANA INFRACTORULUI	127
§1. <u>Necesitatea criteriului</u>	127
§2. <u>Personalitatea infractorului</u>	129
§3. <u>Factorii genetici</u>	139
§4. <u>Factorii dobândiți</u>	146
§5. <u>Comportamentul uman influențat prin constrângere</u>	149
§6. <u>Formele de constrângere</u>	153

§7. <u>Constrângerea juridică (legală)</u>	164
§8. <u>Cauze și elemente care determină pericolozitatea socială a infractorului</u> ...	168
§9. <u>Metode și mijloace de cercetare a persoanei infractorului</u>	178
CAPITOLUL III.....	180
ÎMPREJURĂRI CARE ATENUEAZĂ SAU AGRAVEAZĂ RĂSPUNDEREA PENALĂ.....	180
<u>SECȚIUNEA I</u>	180
<u>RĂSPUNDEREA PENALĂ</u>	180
§1. Preliminarii.....	180
§2. Noțiunea și cadrul principiilor răspunderii penale.....	183
§3. <u>Principiile reglementării răspunderii penale</u>	184
1. Principiul legalității răspunderii penale	184
2. Principiul că infracțiunea este singurul temei al răspunderii penale	184
3. Principiul umanismului răspunderii penale	185
4. Principiul că răspunderea penală este personală	185
5. Principiul inevitabilității răspunderii penale	186
6. Principiul individualizării răspunderii penale	186
7. Principiul unicității răspunderii penale sau regula non bis in idem	187
8. Principiul prescriptibilității răspunderii penale	187
§4. <u>Răspunderea penală a persoanei juridice</u>	188
1. Considerații preliminare	188
2. Răspunderea penală a persoanei juridice în doctrina și legislația penală română	189
<u>SECȚIUNEA a II-a</u>	191
<u>CIRCUMSTANȚE ÎN CARE SE COMIT INFRAȚIUNILE</u>	191
§1. <u>Conceptul de circumstanțe</u>	191
§2. <u>Clasificări ale circumstanțelor</u>	195
§3. <u>Elementele circumstanțiale</u>	203
a) Elemente circumstanțiale atenuante care privesc obiectul material :	204
b) Elemente circumstanțiale atenuante care privesc subiectul activ :	204
c) Elemente circumstanțiale care privesc elementul material :.....	205
d) Elemente circumstanțiale atenuante care privesc latura subiectivă :	206
§4. <u>Referințe istorice</u>	209
§5. <u>Referințe de drept comparat</u>	220
CAPITOLUL IV	238
CATEGORII DE CIRCUMSTANȚE CARE AU UN EFECT DECISIV ASUPRA RĂSPUNDERII PENALE.....	238
<u>SECȚIUNEA I</u>	238
<u>CIRCUMSTANȚELE ATENUANTE LEGALE</u>	238
§1. <u>Depășirea limitelor legitimei apărări</u>	238
1. Săvârșirea faptei penale în stare de legitimă apărare	240
2. Depășirea limitelor unor apărări necesare	246
3. Depășirea limitelor unei apărări proporționale care nu s-au datorat tulburării sau temerii	250
Propunere de „lege ferenda”	252

4. Examen de practică judiciară	253
§2. <u>Depășirea limitelor stării de necesitate</u>	255
1. Săvârșirea faptei penale în condițiile stării de necesitate	256
2. Cauzarea unei urmăriri vădit mai grave decât cea evitată	257
3. Făptuitorul, în momentul comiterii faptei, să-și dea seama de disproporția dintre urmările grave produse și pericolul existent	259
Propunere de „lege ferenda”	260
4. Examen de practică judiciară	261
§3. <u>Provocarea</u>	261
1. Actul provocator	261
2. Infracțiunea provocată	271
3. Examen de practică judiciară	273
4. Raportul dintre depășirea limitelor legitimei apărări și provocare	277
5. Examen de practică judiciară	278
<u>SECȚIUNEA a II-a</u>	281
CIRCUMSTANȚELE ATENUANTE JUDICIARE	281
§1. <u>Constatarea, aplicarea și motivarea circumstanțelor atenuante</u>	281
§2. <u>Efectele circumstanțelor atenuante asupra pedepselor principale</u>	300
§3. <u>Efectele circumstanțelor atenuante asupra pedepselor complementare</u>	306
<u>SECȚIUNEA a III-a</u>	308
CIRCUMSTANȚE AGRAVANTE LEGALE	308
§1. <u>Enumerare</u>	308
<u>SECȚIUNEA a IV-a</u>	338
CIRCUMSTANȚE AGRAVANTE JUDICIARE	338
§1. <u>Constatarea, aplicarea și motivarea circumstanțelor agravante judiciare și practică judiciară</u>	338
§2. <u>Efectele circumstanțelor agravante asupra pedepsei și practică judiciară</u> ...	341
§3. <u>Indicarea circumstanțelor</u>	343
§4. <u>Concursul între cauzele de atenuare și agravare și practică judiciară</u>	344
<u>SECȚIUNEA a V-a</u>	351
PROPUNERI DE „LEGE FERENDA” ÎN MATERIA CIRCUMSTANȚELOR	351
LISTĂ DE ABREVIERI	359
BIBLIOGRAFIE	361